

Formulation of Place Criticism in Terms of Political Economy; Scrutinizing the "Urban-Relational"

Mehran Alalhesabi¹ Seyed Abdolhadi Daneshpour² and Reza Basiri Mojdehi³

¹ Associate Professor, Department of Urban and Regional Planning, The School of Architecture and Environmental Design, Iran University of Science Technology, Tehran, Iran

² Associate Professor, Department of Urban and Regional Planning, The School of Architecture and Environmental Design, Iran University of Science Technology, Tehran, Iran

³ Ph.D. Student, The School of Architecture and Environmental Design, Iran University of Science Technology, Tehran, Iran

* Corresponding Author, alalhesabi@iust.ac.ir

ARTICLE INFO   ABSTRACT

UPK, 2023

VOL. 7, Issue 1, PP, 1-27

Received: 11 May 2021

Accepted: 23 Oct 2022

Research Articles

KEYWORDS: Place, political economy, critique, the urban-relational

Introduction: Place is an intermediate layer or level as the urban-relational. This ontological conception of place which has a capacity for encountering complicated relationships and contentions requires critical scrutiny for more elaboration. That aspect of critical urbanism is needed that embeds the redefined ontology in political and socioeconomic realities and explain place as a concrete abstraction.. Political economy is an approach to this achievement through a critique of the mode of place production and also related productive forces and relations. In this way, lessons in Critical Theory could be as contributions to better understanding. Based on this and the examination of the evolution of the political economy concept, some essential ideas can be proposed in the critique's framework of the political economy of urban places. An effort will be made to analyze the spatial manifestation of the main productive forces in eight sectors under the capitalist mode of production and to investigate the relationships between them, which have specific consequences on urban places.

Methodology: The research paradigm focuses on an integrative post-positivist and interpretations schemata and analyses social realities, following normative values of the place and mediating political and socioeconomic relations. The current study adopts a normative-critical epistemology and applies a deductive strategy and a qualitative method to peruse a coherent critical formation of place concept through the review of library documents and the description, analysis, and extension of various theoretical ideas and approaches.

Results: Critique of political economy within an urban context includes eight rubrics: place as commodity and use value versus exchange value; consumption, spectacle, and commodity fetishism (a two-way conflict between use value and exchange value and the conquest of the latter over the former that occurred because of the commodification of the city's real estate and collective consumption); private property versus the commons in urban places (a place that has a balanced content as an intermediary layer, and the micro level has a balanced role against the pressures from the macro level, can be a place for the establishment of shared ownership); capital

Cite this article:

Alalhesabi, M., Daneshpour, S A., Basiri Mojdehi, R. (2023). A Formation for Critique of Place In Terms of Political Economy: Scrutinizing The Urban-Relational. *Urban Planning Knowledge*, 7(1), 1-27.

DOI: 10.22124/UPK.2022.19448.1640

accumulation, right to the city and inequality (The role-playing of the place as the urban-relational between the macro and micro levels leads to a conflict between the stronger and weaker subjects of these two levels. The balance or imbalance between these two levels of role-playing is directly related to the right to the city, the increase or decrease of inequality, and the stratification of the urban society.); state versus private sector; academy and market; and finally, dialectical nature of the place (Place as the urban-relational is in its essence a synthetic phenomenon and a product of the dialectical relationship between distant and close order).

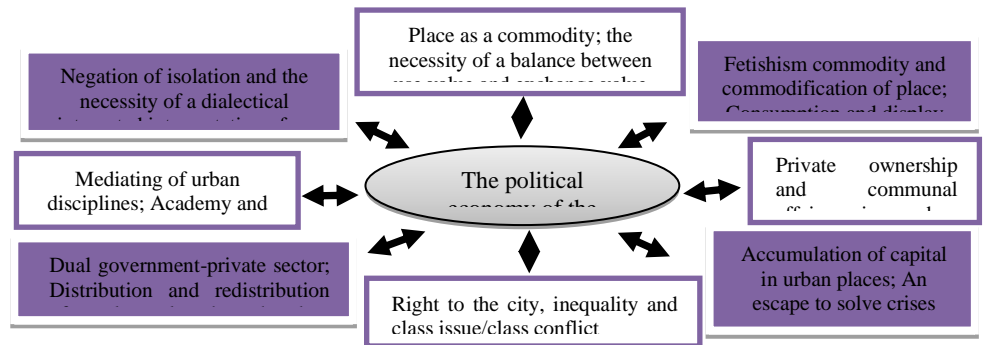

Figure: Summary of place criticism from the perspective of political economy

Discussion: The scrutinizing of place as the "urban-relational" is the main goal of this research, and in this direction, the main challenge is to examine the most important concepts arising from the previous efforts of the authors by passing through the sieve of political economy as a critical approach. For this purpose, an effort is made to calculate the intersection of various and multiple aspects in view of the most advanced thinkers and commentators on political economy and its urbanized version. The review of the literature in political economy in order to find out what this concept is and then the examination of its evolution from the time of its creation in the late 18th century until today revealed its content orientations and trends in different periods. Then, with the help of the formed theoretical framework, and by taking advantage of a comprehensive review of the opinions of some of the most prominent urban scientists, an attempt is made to establish a connection between the theoretical framework and urban issues and to provide a relatively comprehensive analysis of the issues affecting urban places from the perspective of political economy in the sections emerging from the theoretical framework.

Conclusion: It should be acknowledged that the "urban-relational" can only have an active mediation in order to improve the level of placeness in cities when it can have an effective function in the production method that governs it, which is associated with specific production forces and relationships. Place as the urban-relational rests on productive forces and relations by which a mode of production is explained and elaborated. The efficient function of place as the urban-relational within the influential mode of production is conditioned by some potentialities and impotentialities interfering in the scrutinization of place.

Highlight:

- Urban places cannot be abstracted from a multi-level social totality and the underlying political, economic, and social structures shaped by its mode of production. As an intermediary level within this totality, place mediates among the various components of this mode of production.
- Place is urban-relational in that its urbaneness is determined by the political, economic, and social conditions of the society, and its being-relational is explicable through its synthetic and dialectical nature

References

- Adorno, T. (1991). The culture industry reconsidered. In Adorno, T. *The Culture Industry*, London: Routledge, 85–92.
- Adorno, Theodor. (2009). *Against Idealism* (Translated by Morad Farhadpour), Gam-E-No Publication, 2th edition. (in persian)
- Agamben, G. (1999). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Translated by Daniel Heller-Roazen, Stanford University Press
- Akhoundi, Abbas. (2019). *Urban Regeneration and avoidance of city purchasing as only solution of rescuing cities, Speech in forum of urban planning commissions of Islamic Councils of states centers, 14th November.* (in persian)
- Anikin, Andrei Vladimirovich. (1979). *A Science in Its Youth: Pre Marxian-Political Economy* (Translated by Naser Gilani). Tehran: Tirang publication. 1th edition. (in persian)
- Antoniadis, P., & Apostol, I. (2014). The right(s) to the hybrid city and the role of DIY networking. *The Journal of Community Informatics*, 10(3).
- Appadurai, A. (1990). Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy, *Public Culture*, 2(2), 1–24.
- Azadarmaki, Taghi. (2009). *Thories of sociology*, Tehran: Soroush publication, 6th edition. (in persian)
- Barad, K. (2003). Posthumanist performativity: Toward an understanding of how matter comes to matter. *Signs*, 28(3), 801–31.
- Barzegar, Sepideh & Habibi, Mitra. (2020). *Exploring rhythm of daily life in organization of urban space consumption, journal of Urban Planning Knowledge 4(1). 49-71.* (in persian)
- Bashiriyeh, Hossein. (2020). *A History of Political thought in twentieth century Volume 1*, Tehran, Nashr-e-Nay, 16th edition. (in persian)
- Basiri Mozhdehi, Reza. Daneshpour, Abolhadi & Alalhesabi, Mehran. (2020). *Redefining the ontology of place as the urban-relational process. Bagh-e Nazar*, 17(90), 5-20. (in persian)
- Bayani, Farhad., Golabi, Fatemeh. & Alipour, Parvin. (2015). *Lifeworld or System? Lifeworld and System? In Jürgen Habermas thought; Rahbord journal*, 24(77). (in persian)
- Binandeh, Masod, Mahmoodi, Jahingir, & Sanaee, Ali. (2020). *Urban Spatial Policies and the Right to the City: Institutional Ethnography of subalterns Urban Neighborhoods, journal of Sociology of Culture and Art*, 2(3). (in persian)
- Blackmar, E. (2005). *Appropriating 'the Commons': The Tragedy of Property Rights Discourse*. In Low, S. and Smith, N. (Eds.) *the Politics of Public Space*, New York: Routledge.
- Boano C, Garcia Lamarca M and Wade A. (2014). *Deconstructing and recalibrating urban design in the global south, in Explorations in Urban Design* Edited by Marrhew Carmona, Routledge
- Bottomore, T. (1983). *A Dictionary of Marxist Thought*. Oxford: Blackwell
- Brenner, N (2009). What is critical urban theory?, *City: analysis of urbantrends, culture, theory, policy, action*, 13:2-3, 198-207
- Brenner, Neil. (2017). *What is critical urban theory? (Translated by Aidin Torkameh), space and dialectic journal*, 5. (in persian)
- Bronner. S Eric. (1994). *Of Critical Theory and Its Theorists*, 1st Edition–London: Basil Blackwell
- Burnet, John. (2005). *Early Greek Philosophy*. 3rd. A & C Black. London

- Caporaso, James & Levine, David .(2008). Theories of political economy (Translated by Mahmoud Abdollahzadeh). Tehran: Sales publication. 1th edition. (in persian)
- Carmona, M. et.al. (2000). Value of Urban Design, Commission for Architecture and the Built Environment
- Cassirer, E. (1944). An Essay on Man, An Introduction to a Philosophy of Human Culture, Yale University Press
- Castells, M. (1983). The City and the Grassroots, a Cross-Cultural Theory of Urban Social, University of California Press
- Castells, M. (1972) [1977]. The Urban Question: A Marxist Approach, The MIT Press
- Castells, M. (1978). City, Class and Power. London; New York, MacMillan; St. Martins Press
- Castells, Manuel. (2006). The Information age; The rise of the network society (Translated by Ahmad Aligholian & Afshin Khakbaz). Tehran: Tarh-e-no publication, 2th edition, (in persian)
- Chardonnet, E. (2003). The History of Unitary Urbanism and Psychogeography at the Turn of the Sixties, lecture notes for a conference in Riga Art + Communication Festival, May 2003
- Chilcote, Ronald H. (2017). *Theories of comparative politics: the search for a paradigm reconsidered* (Translated by Vahid Bozorgi & Alireza Tib). Tehran: Rasa publication, 6th edition. (in persian)
- Clark, Barry. (2017). Political economy: a comparative approach (Translated by Abbas Hatami). Tehran: Kavir publication. 3th edition. (in persian)
- Craib, Ian. (2014). Modern social theory: from parsons to Habermas (Translated by Abbas Mokhber). Tehran: Agah publication. 1th edition. (in persian)
- Creswell, John W. (2016). Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (Translated by Alireza Kiamanesh & Maryam Danay Tous). Tehran: Jahad daneshgahi publication, 4th edition. (in persian)
- Cuff, D. (2003). Immanent domain – pervasive computing and the public realm, *Journal of Architectural Education*, 57(1): 43–49.
- Cuthbert, A. (2003). Designing Cities: Critical Readings in Urban Design, Wiley
- Cuthbert, A. (2006). The Form of Cities: Political Economy and Urban Design, Wiley
- Cuthbert, A. (2011). Understanding Cities Method in Urban Design, Routledge
- Cuthbert, A. (2014). Alphaville and Masdar: The future of urban space and form Design, in Emergent Urbansim edited by tigran Haas & KristEr Olsson, Ashgate Publishing limited
- Cuthbert, A.(1995). The right to the citysurveillance, private interest and the public domain in Hong Kong, *Cities*, 12(5): 293–310.
- Dadashpour, H., & Yazdanian, A. (2019). How to Read the Space? From Phenomenological to the Critical Reading of Space. *Urban Planning Knowledge*, 3(2), 1-14. (in persian)
- Debord, G. (1967) [2004]. The Society of the Spectacle, translated by Ken Knabb, Rebel Press
- Debord, Guy. (2016). The Society of the Spectacle (Translated by Behrouz safdari). Tehran: Agah publication, 3th edition. (in persian)
- Deleuze, G. and Guattari, F. (1987). A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia, translated by Brian Massumi, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Dovey K (1999). Framing Places: Mediating Power in Built Form, London, Routledge
- Edel, Matthew. (1997). *Urban and Regional Economics—Marxist Perspectives* (Translated by Fariborz Raisdana), Tehran: Ghatreh publication, 1th edition. (in persian)
- Ehsani.Kaveh. (2019). The Built *Urban Environment* and the Formation of the Industrial Working Class (Translated by Maral Latifi). Tehran: Shirazeh publication, 1th edition. (in persian)

- Florida, R. (2003). *The Rise of the Creative Class*, Melbourne: Pluto
- Ghanbarlou, abdollah. (2019). Criticism of neoliberalism from the perspective of the Frankfurt School, *Basic western studies journal*, 10(1). (in persian)
- Ghorbani, Mohammadreza. (1979). *Popular Political Economy*. Tehran: Peyvand publication, 1th edition. (in persian)
- Goonewardena, Kanishka. (2005). The urban sensorium: Space, ideology and the aestheticization of politics, *Antipode*, 37, 1, Blackwell Publishing Ltd/Inc. p.p 46-71
- Gordon, D. 1977. *Capitalism and the Roots of the Urban Crisis*. In Alcala and Mermelstein 1977
- Gottdiener, Mark. (2020). *The social production of urban space* (Translated by Aidin Torkameh). Tehran: TEHRAN URBAN RESEARCH AND PLANNING CENTER publication. 1th edition. (in persian)
- Habibi, S. M., Ameli, S. R., & Ashtari, D. (2019). The Space of the Flows and the Space of the Places, From Contrast to Interaction: Exploring the Effects of the New Technologies on the Characteristics of the Urban Space. *Urban Planning Knowledge*, 3(1), 109-124. (in persian)
- Hardin, G. (1968). *The Tragedy of the Commons*. In Baden, J. and Noonan, D. (Eds.) *Managing the Commons*, Indianapolis, IN: University of Indiana Press.
- Hardt, M and Negri, A. (2009). *Commonwealth*, Cambridge, MA: Harvard University Press
- Harvey D (1989). From managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism, *Geografiska Annaler Series B*, 71(1): 3–17.
- Harvey, D. (1979). *Social Justice and the City*, London: Edwin Arnold.
- Harvey, D. (1982). *The Limits to Capital*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Harvey, D. (1985). *The Urbanization of Capital*, John Hopkins University Press.
- Harvey, D. (2001). *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*, Routledge
- Harvey, D. (2003). *Paris, Capital of Modernity*, Routledge
- Harvey, D. (2006a). *The Spaces of Global Capitalism*, London: Verso.
- Harvey, D. (2006c). The political economy of public space, In S.Low & N. Smith (Eds). *The politics of public space*. pp. (17-34) Routledge. London
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*, London: Verso.
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*, VERSO London • New York
- Harvey, D.(2013). *On Why Struggles over Urban Space Matter: An Interview with Harvey*, by HibaBou Akar and NadaMoumtaz
- Harvey, David (2006b): *A Critical Reader*, Edited by Noel Castree and Derek Gregory, Blackwell
- Harvey, David. (2013). *The Importance of post-Capitalist Imagination* (Translated by Parviz sedaghat), www.pecritique.com. (in persian)
- Harvey, David. (2016). *The transformation in urban governacance in late capitalism* (Translated by Iman Vaghefi), <https://meidaan.com/archive/22348>. (in persian)
- Harvey, David. (2018). *Why Marx's Capital Still Matters* (Translated by Rahman Bouzari), <https://barkhatbook.com/blog/post/57>. (in persian)
- Harvey, David. (2019). *Socialism and Freedom* (Translated by Hossein Rahmati), <https://pecritique.com/2019/10/12>. (in Persian)
- Herman, A. (2002). *The Scottish Enlightenment –The Scots' Invention of the Modern World*, London: Fourth Estate.

- Hess, C. and Ostrom, E. (2007). *Understanding Knowledge as a Commons: From Theory to Practice*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Hosseinali Nozari. (2005). *The Critical Theories of The Frankfurt School in social and human sciences*. Tehran: Agah publication, 1th edition. (in persian)
- Hubbard P (1996). Urban design and city regeneration: social representations of entrepreneurial landscapes, *Urban Studies*, 33(8):1441–62.
- Javanshir (Mizani, Farajollah). (2016). *Political economy; Mode of Production in Capitalism*. Tehran: Ferdos publication, 1th edition. (in persian)
- Judi Gollor, Poya, Zamanian, Rozbeh & Fathi, Hamid. (2015). *Tracking the notion of justice in city and urbanization theories: critical urban theory and the theory of the right to the city*. *Haftshahr journal*, 49-50. (in persian)
- Katznelson, I. (1976). *The Crisis of the Capitalist city: Urban Politics and Social control*. In W. Hawley et al., eds. *Theoretical Perspectives on Urban Politics*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall
- Katznelson, I. (1982). *City Trenches: Urban Politics And The Patterning Of Class In The United States*, Chicago, The University of Chicago Press
- Katznelson, I. (1992). *Marxism and the City*. Oxford University Press.
- Knox, P.L. (1982). The social production of the built environment, *Ekistics*, 49 (295): 291–297.
- Kotányi, A. and Vaneigem, R. (1961). *Basic Program of the Bureau of Unitary Urbanism*, trans. K. Knabb. <<http://www.bopsecrets.org/SI/6.unitaryurb.htm>> (accessed 15 March 2009).
- Kumic, I. (2008). *Revealing the competitive city, spatial political economy and city brands*, Doctoral Thesis, Sydney University.
- Lefebvre, H. (1968) [1996]. *The Right to the City*, translated by Eleonore Kofman and Elizabeth Lebas from *Writings on Cities*, Blackwell Publishers Inc
- Lefebvre, H. (1970) [2003]. *The Urban Revolution*, translated by Robert Bononno, University of Minnesota Press
- Lefebvre, H. (1970). *Le manifeste différentialiste*, Gallimard
- Lefebvre, H. (1974) [1991]. *The production of space*, translated by Donald Nicholson-Smith , Wiley-Blackwell
- Lefebvre, H. (1979). *space: social product and use value*, in j. Freiberg, ed., *Critical Sociology: European perspective*, New York, Irvington Publishers
- Lefebvre, H. (2000). *Writings on Cities, Selected*, translated and introduced by Eleonore Kofman and Elizabeth Lebas, Blackwell Publishers Inc
- Lefebvre, Henri. (2016). *The survival of capitalism: reproduction of the relations of production* (Translated by Aidin Torkameh). Tehran: Tisa publication, 1th edition. (in persian)
- MadaniPour, A. (2014). *Creativity, Diversity and Interaction: Urban Space and Place-Making*. in *Emergent Urbanism* edited by tigran Haas & KristEr Olsson, Ashgate Publishing limited
- MalekpourAsl, B. (2019). *Rethinking About the Relationship between Urban Design and Planning: A Return to the Roots*. *Urban Planning Knowledge*, 3(2), 15-31. (in persian)
- Marcuse, P. (2009). From critical urban theory to the right to the city, *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*, 13:2-3, 185-197.
- Marx, Karl. (2018). *The German ideology* (Translated by Tirdad Niki). Tehran: Ferdous publication, 1th edition. (in persian)
- Massey, D. (1994). *Space, Place and Gender*, Polity Press: Cambridge
- Massey, D. (2005). *For Space*. London: Sage.
- Metzger, J. (2014). *The Subject of Place: Staying with the Trouble*, in *Emergent Urbansim* edited by tigran Haas & KristEr Olsson, Ashgate Publishing limited

- Monbiot, G. (2012). The Gaurdian Weekly. 14 February 2012: 18
- Nagel, T. (1986). *The View from Nowhere*. New York: Oxford University Press.
- Nikitin, Petr Ivanovich. (2008). *The fundamentals of poliitca economy* (Translated by Naser Zarafshan). Tehran: Agah publication, 1th edition. (in persian)
- Norberg-Shulz, Christian. (2003). *Architecture: meaning and place* (Translated by Vida Norouz Borazjani. Tehran: Jan-e-Jahan publication, 1th edition. (in persian)
- Orueta, F.D. and Fainstein, S. (2008). *The new mega-projects; genesis and impacts*. International Journal of
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press
- Payne, Michael. (2003). *A dictionary of cultural and critical theory* (Translated by Payam Daneshjoo). Tehran: Markaz Publication, 2th edition. (in persian)
- Postone, M. (1993) *Time, Labor and Social Domination: A Re-interpretation of Karl Marx's Critical Social Theory*, New York: Cambridge University Press.
- Postone, M. (1999). *Contemporary historical transformations: beyond postindustrial theory and neo-marxism*, Current Perspectives in Social Theory, 19, 3-53.
- Poulantzas, N. (1973). *Political Power and social classes*. London: New Left Books
- Poulantzas, N. (1976). *Classes in Contemporary Capitalism*. London: New Left Books
- Purcell, M. (2013). Possible worlds: Henri Lefebvre and the right to the city. *Journal of Urban Affairs* 36, 141- 254
radicalphilosophy.com/commentary/longing-for-a-greener-present [accessed 28 February 2013].
- Rahmani, M., Azizi, M. M., & Nourian, F. (2019). Finding the Roots of the Contemporary Problems of Tehrān Based On the Philosophical Hermeneutic Approach. *Urban Planning Knowledge*, 3(3), 1-20. (in persian)
- Rancière J (2001). Ten Theses on Politics, *Theory and Event*, 5(3): 20.
- Ritzer, George. (2012). *Contemporary sociological theory* (Translated by Mohsen Salasi). Tehran: elmi publication. 17th edition. (in persian)
- Sadeghi Fasayi, Soheyla & Erfanmanesh, Iman. (2015). *Documentary Research Method in Social Scinence; strategy culture journal*, 8(29), 61-941. (in persian)
- Salehi Amiri, Seyd reza. (2007). *Cultural Concepts and Theories*, Tehran: Ghoghnous publication, 1th edition. (in persian)
- Saunders, Peter. (2012). *Social theory and the urban question* (Translated by Mahmoud Sharepour). Tehran: Tisa, 1th edition. (in persian)
- Schmitt, Carl. (1932). *The Concept of the Political* (Translated by Yashar Jobrani & Rasoul Namazi). Tehran: Ghoghnous publication, 2th edition. (in persian)
- Serres, M. (1995). *Genesis*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press
- Sharifzadegan, M. H., & Hosseinabadi, M. (2020). The Role of Market and State in Spatial Urban Planning: From Confrontation toward Engagement in New Institutionalism. *Urban Planning Knowledge*, 4(3), 1-18. (in persian)
- Sharifzadegan, Mohammad Hossein, Nedayi Tousi, Sahar. (2015). *Qualitative Research Methods in Development Planning*; Tehran: Shahid Beheshti University publication, 1th edition. (in persian)
- Sklair, L. (2005). The transnational capitalist class and contemporary architecture in globalizing cities, *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(3): 485–500.

Slater, Don & Tonkiss, Fran . (2001). *Market Society: Markets and Modern Social Theory* (Translated by Hossein Ghazian), Tehran: Ney publication, 1th edition. (in persian)

Smith, Robin. (2009). Aristotle's theory of demonstration. In *A Companion to Aristotle*, edited by Anagnostopoulos. Blackwell.

Soja. E. (1989). *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso Press,

Soja. E. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Blackwell, 1 edition

Soja. E. (2000). *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*. Oxford: Basil Blackwell,

Soja. E. (2010). *Seeking Spatial Justice*, University of Minnesota Press

Tafazzoli, Ferydoun. (1996). *A Hostoty of Economic beliefs*. Tehran: Nashr-e-Nay, 2th edition. (in persian)

Tavakol, M. (1990). *Sociology of Knowledge: Theoretical Problems*. New Delhi: Sterling.

Thrift, N. (1996). *Spatial Formations*. London: Sage Publications *Urban and Regional Research*. 32 (4), 759–67.

Zali, N., Abizadeh, S., & Bagherinia, A. (2013). New urbanism and urban design: Tools for changing behavioral patterns of the citizens. *International Journal of Natural & Engineering Sciences*, 7(1), 31-36.

Zali, N., Ebrahimzadeh, I., Zamani-Poor, M., & Arghash, A. (2014). City Branding Evaluation and Analysis of Cultural Capabilities of Isfahan City. *European Spatial Research and Policy*, 21(2), 213-234

Zieleniec, Andrzej. (2017). *Space and social theory* (Translated by Aidin Torkameh). Tehran: elmi o Frahangi publication, 1th edition. (in persian)

Zukin, S. (1996). *The Culture of Cities*, Cambridge MA: Blackwell.

صورت‌بندی نقد مکان از دریچه اقتصاد سیاسی؛ تدقیق امر «شهری» - رابطه‌ای»

مهران علی‌الحسابی^۱، سید عبدالهادی دانشپور^۲ و رضا بصیری مزدهی^۳

۱. دانشیار گروه شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران
۲. دانشیار گروه شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران
۳. دانشجوی دکتری، دانشکده شهرسازی و معماری، دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران

* نویسنده مسئول: alalhesabi@iust.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>دانش شهرسازی، ۱۴۰۲ دوره ۷، شماره ۱، صفحات ۱-۲۷ تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۰۱ مقاله پژوهشی</p>	<p>بیان مسأله: مکان، لایه‌ای میانجی در قامت امر شهری-رابطه‌ای است. این برداشت هستی‌شناختی از مکان که از ظرفیت مواجهه با ارتباطات پیچیده و منازعاتی محتمل برخوردار است، به منظور تدقیق، مستلزم مذاق‌های انتقادی است. آن وجهی از شهرگرایی انتقادی مد نظر است که این هستی‌شناختی بازتعریف‌شده را در بستر واقعیات جامعه شهری از حیث بنیان‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی بنشانند و مکان را در قامت یک انتزاع انضمامی تبیین نماید. اقتصاد سیاسی مکان توأم با آموزه‌های برآمده از نظریه انتقادی، رهیافتی است در جهت نیل به این مهم.</p> <p>هدف: تدقیق مفهوم «مکان در قامت امر شهری-رابطه‌ای» به میانجی مذاق‌های انتقادی در بنیان‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی اثرگذار بر مکان‌های شهری</p> <p>روش: پارادایم تلفیقی تحقیق مبتنی بر پسائیات‌گرایی و تفسیرگرایی است و واقعیت‌های اجتماعی را به تبعیت از ارزش‌های هنجاری مکان، و نیز با مداخله مناسبات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، تفسیر و تحلیل می‌کند. نوشتار پیش رو با اتخاذ یک معرفت‌شناسی هنجاری-انتقادی و راهبرد قیاسی، و با کاربرد رهیافت کیفی و از مجرای مرور اسناد کتابخانه‌ای و تحلیل و بسط آرای نظری، در پی یک صورت‌بندی انتقادی منسجم نسبت به مفهوم مکان با هدف تدقیقش به مثابه امر شهری-رابطه‌ای است.</p> <p>یافته‌ها و نتیجه‌گیری: «مکان به‌عنوان امر شهری-رابطه‌ای» در متن نیروها و مناسباتی قرار دارد که مبین یک شیوه تولید معین‌اند. این نیروها و مناسبات از گذر نقد اقتصاد سیاسی به هشت سرفصل مشخص ره می‌برند که مشتمل بر تبیین ارزش استفاده در مقابل ارزش مبادله در متن بت‌وارگی کالا، مالکیت خصوصی در مقابل امر اشتراکی، انباشت سرمایه، حق‌به‌شهر و نابرابری، دولت در مقابل بخش خصوصی، آکادمی و بازار، و ماهیت دیالکتیکی مکان است. کارکرد مؤثر مکان در قامت «امر شهری-رابطه‌ای» در متن شیوه تولید حاکم بر آن، منوط به برخی بالقوه‌گی‌ها و نابعقه‌گی‌های دخیل در تدقیق این هستی‌شناختی جدید از مکان است.</p>
<p>کلیدواژه‌ها: مکان، اقتصاد سیاسی، نقد، امر شهری-رابطه‌ای</p>	<p>نکات برجسته:</p> <ul style="list-style-type: none"> • مکان‌های شهری از یک تمامیت اجتماعی چندسطحی و بستر سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مترتب بر شیوه تولید آن تصور نمود. مکان در قامت سطحی واسط از این تمامیت، میان اجزاء مختلف این شیوه تولید میانجی‌گری می‌کند. • مکان، امری شهری-رابطه‌ای است که شهری‌بودنش ذیل شرایط سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جامعه، و رابطه‌ای‌بودن آن، ذیل ماهیت سنتتیک و دیالکتیکی‌اش قابل تبیین است.

بیان مسأله

این نوشتار در پی ارائه یک صورت‌بندی انتقادی از مکان به‌منظور تدقیقش به‌مثابه «امر شهری-رابطه‌ای» است. چالش اصلی آنست که کدامیک از دیدگاه‌های انتقادی موجود در تاریخ اندیشه، فهمی بهتر از مکان در قامت امر شهری-رابطه‌ای و مسائل مبتلابه آن در شهرها به دست می‌دهد. تجربه‌ورزی نظری پیشین نگارندگان (بصیری، دانشپور و علی‌الحسابی، ۱۳۹۹، ۵-۱۸) درصدد بود تا هستی‌شناسی جدیدی از چیستی مکان مشتمل بر سه گام به دست دهد: (۱) تبیین کشمکش‌های مستتر در نگاه دوسویه جهانی-محلی به مکان (شولتز^۱، ۱۳۸۲، مدنی‌پور، ۲۰۱۴، ماسی^۲، ۱۹۹۴ و آپادورای^۳، ۱۹۹۰)؛ (۲) تشریح چارچوب تمامیت اجتماعی^۴ و استقرار مفهوم مکان به‌مثابه امر شهری^۵ در آن (گی‌دُبور^۶، ۱۳۹۵، سوچا^۷، ۱۹۹۲ و لوفور^۸، ۱۹۹۶)؛ و (۳) تحلیل تنش میان سوژگی و اُبژگی مکان و تبیین سنتز مکان به مثابه امر رابطه‌ای^۹-دیالکتیکی (نیگل^{۱۰}، ۱۹۸۶، سره^{۱۱}، ۱۹۹۵، براد^{۱۲}، ۲۰۰۳، و متزگر^{۱۳}، ۲۰۱۴). مذاقه‌ای انتقادی در مفاهیم برآمده از بطن این سه گام، مجرای تدقیق این هستی‌شناختی جدید است.

گام نخست که به دوگانه محلی-جهانی بر سر مکان می‌پرداخت، تعارضاتی میان مفاهیمی همچون بودن در مقابل شدن (دلوز و گتاری، ۱۹۸۷)، و «فضای مکان‌ها» در مقابل «فضای جریان‌ها» (کستلز^{۱۴}، ۱۳۸۵ و حبیبی، عاملی و اشتری، ۱۳۹۸، ۱۱۲) را عیان ساخت. گام دوم، در ارتباط با این دوگانه، به تبیین مفهوم تمامیت اجتماعی نزد آنری لوفور (۲۰۰۳) در قالب یک پیوند دیالکتیکی سه‌سطحی پرداخت (لوفور، ۲۰۰۰، ۱۰۱-۱۱۳) که در تراز فوقانی آن، سطح کلان^{۱۵} (نظم دور/پنهان جامعه^{۱۶}) به‌مثابه استدلال‌های انتزاعی قدرت حاکم، در تراز تحتانی، سطح زندگی روزمره^{۱۷} (نظم نزدیک/آشکار جامعه^{۱۸}) و در سطح مهم میانی که یک لایه میانجی است، امر شهری (اوربان) قرار دارد که واسطه بین سطح کلان و سطح زندگی روزمره است (گون‌واردنا^{۱۹}، ۱۳۹۴، ۱۷۴-۱۷۳). در گام سوم، و وفق گفته متزگر (۲۰۱۴، ۹۱)، در تقابل با دوگانگی تبیین مکان در قامت یک موجودیت عینی و ازپیش‌مفروض و یا تبیین مکان در قامت یک احساس فردی ذهنی و درونی، استدلال جغرافی‌دانانی چون ماسی (۲۰۰۵) و تریفت^{۲۰} (۱۹۹۶) مطرح شد که بهترین راه برای فهم موجودیت‌های فضایی از قبیل مکان‌ها را تمرکز بر ارتباطات دیالکتیکی شکل‌دهنده‌شان می‌دانند؛ روابطی اجتماعی و توأمان مادی.

جانمایه مباحث مطرح در این سه گام را به‌نوعی می‌توان با نقد اقتصاد سیاسی^{۲۱} مرتبط دانست که خاستگاه آن تا سال ۱۸۵۰ قابل‌ردیابی است و از حدود ۱۹۶۰ وجه شهری آن نیز بروز یافت. در این راستا، و در جهت غنای بیشتر محتوا، از نظریه انتقادی که ریشه در مکتب فرانکفورت (۱۹۳۰-۱۹۸۰) دارد نیز بهره گرفته می‌شود. نظر به آنچه ذکر آن رفت، در این نوشتار و با هدف بازتعریف هستی‌شناختی مکان به‌مثابه امر شهری-رابطه‌ای، نقد مکان از دریچه اقتصاد سیاسی (با تأکید بر شیوه تولید سرمایه‌دارانه و تأثیرات متقابل سرمایه‌داری و مکان‌های شهری بر هم) و ملازمه آن با نظریه انتقادی (واجد دیدگاهی بازتابنده با تکیه بر نقد خرد انبازاری و ترغیب امکان‌های رهایی‌بخش) پیگیری می‌شود تا در نهایت یک صورت‌بندی انتقادی منسجم نسبت به مفهوم مکان حاصل گردد.

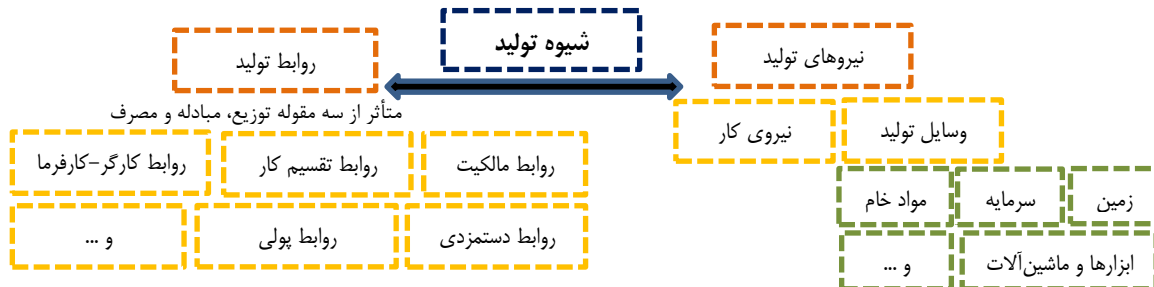
- 1- Schulz
- 2- Massey, 1994
- 3- Appadurai, 1990
- 4- social totality
- 5- the urban
- 6- Guy Dobord
- 7- Soja, 1992
- 8- Lefebvre, 1996
- 9- the relational
- 10- Nagel, 1986
- 11- Serres, 1995
- 12- Barad, 2003
- 13- Metzger, 2014
- 14- Castells
- 15- global level
- 16- the far order of society
- 17- level of everyday life
- 18- The near order of society
- 19- Goonewardena
- 20- Thrift, 1996
- 21- political economy

مبانی نظری و ادبیات موضوع

خوانش انتقادی بر رابطه تنگاتنگ جهان بدانگونه که هست و بدانگونه که باید باشد تأکید می‌کند (کرایب^۱، ۱۳۹۳، ۲۵۶) و به دنبال دست‌بردن در وضعیت و بر ملا کردن آنست (داداش‌پور و یزدانیان، ۱۳۹۸، ۱). مفاهیم انتقادی، اصطلاحات توصیفی صرف نیستند، بلکه محتوای اجتماعی مُتعینی دارند که مشتق از جریان‌های متنوع برآمده از فلسفه عصر روشنگری و پساروشنگری، به ویژه در متن کارهای هگل، مارکس، و سنت مارکسی غربی هستند (برنر^۲، ۲۰۰۹، ۱۹۹). آثار مارکس و مکتب فرانکفورت در خلال فازهای نخست سرمایه‌داری پدیدار شدند و اکنون، حرکت بی‌وقفه‌ی توسعه سرمایه‌دارانه که توأم با تخریب خلاق است، جای آن را گرفته است (پستون^۳، ۱۹۹۳، ۱۹۹۹). امروز، یکی از پرچم‌ترین و موثرترین نقدهایی که به سرمایه‌داری و شیوه عمل آن وارد می‌شود، نقد اقتصاد سیاسی است.

اقتصاد سیاسی

اروپا از قرن ۱۴ تا ۱۸ شاهد رونق تدریجی تجارت و سست شدن اقتصاد فئودالی قرون وسطی بود (کلارک^۴، ۱۹۹۱، ۶۳). رفورم پروتستانی در قرن ۱۶ توسط مارتین لوتر و تحولات فکری قرون ۱۷ و ۱۸ (عصر روشنگری)، الغای خرافات و سُنن برآمده از اقتدار کلیسا و دولت، و رهایی انسان از بسیاری قیود را به همراه داشت که مقدمه شکل‌گیری مفهوم اقتصاد سیاسی شد (کاپوراسو و لوین^۵، ۱۹۹۲، ۵۶-۱۹)؛ به‌ویژه در رنسانس قرن ۱۸ در اسکاتلند که آدام اسمیت و دیوید هیوم، اصول بنیادین اقتصاد را پایه‌ریزی کردند (بوتومور^۶، ۱۹۸۳: ۳۷۶). اسمیت در کتاب «ثروت ملل»، منادی امکان منفک شدن جامعه مدنی از دولت، و سلطه ویژگی‌های خودتنظیمی بازار شد (هاروی^۷، ۲۰۰۶)؛ هگل با نظر به این کتاب، علت کشمکش‌های اجتماعی را همین جدایی جامعه مدنی از جامعه سیاسی معرفی کرد (هرمان^۸، ۲۰۰۲)، و نقش مارکس، سنتز این سنن در سه جلدی «سرمایه» با زیرعنوان «نقدی بر اقتصاد سیاسی» بود (کاتبرت^۹، ۱۳۹۱، ۱۱۵ و ۱۳۹۴، ۱۴۴). موضوع اقتصاد سیاسی، بررسی مناسبات اجتماعی انسان‌ها در روند تولید (جوانشیر، ۱۳۹۵، ۳)، توزیع، و مبادله کالاها و مازاد اقتصادی، مطالعه قوانین اقتصادی حاکم بر تکامل این مناسبات (گروه نویسندگان شانگهای، ۱۳۵۸، ۹-۲۳ و نعمانی، ۱۳۹۷، ۲) و به عبارتی، مطالعه شیوه تولید^{۱۰} در جامعه است (نیکیتی^{۱۱}، ۱۳۸۷، ۲۲) که ترکیبی است از نیروهای تولید^{۱۲} (وسایل تولید^{۱۳} و نیروی کار^{۱۴}) و روابط تولید^{۱۵} (شکل ۲). شیوه‌های تولید فئودالی، سرمایه‌داری یا کمونیستی از آن جمله‌اند (چیلکوت^{۱۶}، ۱۳۹۶، ۶۰۷). منظور از روابط تولید آنست که وسایل تولید در دست چه طبقه‌ای است؟ بسته به اینکه وسایل تولید در اختیار کیست، مناسباتی به وجود می‌آید که گاه همکاری‌جویانه است و گاه تبعیّتی و استثمارگون (قربانی، ۱۳۵۸، ۱۹-۲۱).

شکل ۲. مفهوم شیوه تولید در مطالعه اقتصاد سیاسی

اقتصاد سیاسی و اُبژه مطالعاتی آن، یعنی شیوه تولید، دگرگونی‌های شکلی و محتوایی زیادی را بسته به نوع نظامات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی حاکم بر جوامع از سر گذرانده‌اند؛ از اقتصاد سیاسی کلاسیک و اقتصاد سیاسی مارکسی گرفته تا اقتصاد [سیاسی] نئوکلاسیک و

- 1- Craib
- 2- Brenner, 2009, 199
- 3- Postone, 1993 & 1999
- 4- Clark, 1991, 63
- 5- Caporaso & Levine, 1992, 19-56
- 6- Bottomore, 1983, 376
- 7- Harvey, 2006
- 8- Herman, 2002
- 9- Cuthbert
- 10- mode of production
- 11- Nikitin
- 12- productive forces
- 13- means of productin
- 14- labour power
- 15- relations of production
- 16- Chilcote

جدید(مالجو، ۱۳۹۵). در این میان، اقتصاد سیاسی مارکسی، جریانی انتقادی-مقاومتی است که از اواسط قرن ۱۹ با لحاظ جرح و تعدیل‌هایی تداوم داشته و در پی نقد مبانی جریان کلاسیک(شکل‌گرفته در اواخر قرن ۱۸ پس از انتشار کتاب ثروت ملل) و نئوکلاسیک(شکل‌گرفته از اواخر قرن ۱۹ تا امروز به‌عنوان جریانی تعمیم‌یافته بر اقتصاد کلاسیک) بوده و هست(جدول ۱).

جدول ۱

مبانی و اصول اقتصاد سیاسی در گذر زمان در جریان‌های مختلف

مبانی و اصول	زمان	جریان
خودتنظیم‌گری بازار(حضور یک دست نامرئی متعادل‌کننده و کالایی‌شدن همه محصولات و نیروهای تولید ذیل منطق بازار و حداقل دخالت دولت مگر در جهت زمینه‌سازی برای تحقق شرایط فوق‌الذکر) مالکیت خصوصی و تقسیم کار عرضه به مثابه نیروی اصلی در مشخص کردن قیمت‌ها تأکید بر مفهوم طبیعی بودن به معنی فراتر از اراده انسان‌ها بودن(آنیکین ^۱ ، ۱۳۵۸، ۳۵۱-۲۳۷، مالجو، ۱۳۹۵)	۱۷۷۶- ۱۸۵۰	اقتصاد سیاسی کلاسیک
شناخت نقادانه گرایش‌های ساختاری نظام سرمایه‌داری و مطالعه انتقادی پدیده انباشت سرمایه نقد اضافه‌ارزش و نحوه تولید آن به عنوان دستاویزی برای انباشت سرمایه‌دارانه تأکید بر آگاهی طبقاتی و تأکید بر وجود طبقات اجتماعی در فرایند تولید و شکل‌گیری تضاد طبقاتی تأکید بر نفع اشتراکی و تقدم جامعه بر فرد و حمایت از طبقه کارگر/پرولتاریا در مقابل طبقه سرمایه‌دار/بورژوا نقد ارزش مبادله در مقابل ارزش استفاده تقسیم جامعه به زیربنا(نیروهای تولید و روابط تولید) و روبنا(ایدئولوژی، فرهنگ، علم، سیاست، مذهب، هنر، فلسفه، حقوق، و خانواده و ...)(گروه نویسندگان شانگهای، ۱۳۵۸، ۵۱-۷۴ و ۹۷-۱۴۴، کلارک، ۱۹۹۱، ۱۱۱-۱۱۳) و (کاپوراسو و لوین، ۱۹۹۲، ۸۹-۱۲۲)	حدود ۱۸۵۰ تاکنون	اقتصاد سیاسی مارکسی
تأکید بر اهمیت علم در اقتصاد(استفاده از مدل‌های پیچیده ریاضی) و تغییر عنوان اقتصاد سیاسی به علم اقتصاد(economics) تأکید بر انتخاب فردی، رجحان و رفتار عقلایی و پرهیز از جهت‌گیری‌های سیاسی(استتار روابط قدرت) تأکید بر مفاهیمی همچون رفتار مشتری‌ها و تولیدکنندگان و مفهوم مطلوبیت تفاضل به‌عنوان نیروی اصلی در تعیین قیمت‌ها(مالجو، ۱۳۹۵) تأکید بر فرد تک‌هویتی(عرضه‌کننده یا تقاضاکننده)، و تقلیل سایر هویت‌ها(جنسیت، قومیت، مذهبی، ایدئولوژیک و ...) ذیل مفهوم سلیقه تأکید بر ضرورت دخالت دولت در بازار در نقش تنظیم‌گر در مواقع شکست بازار جازدن تقاضا که از سوی قشر متمول محدود است به جای نیاز همه شهروندان و استتار نیاز که برآمده از تفاوت‌های طبقاتی است توسط بازار با توجیه منطق عرضه و تقاضا(کاتیرت، ۲۰۰۷، ۲۱۳-۲۱۵ و مالجو، ۱۳۹۵).	حدود ۱۸۸۰ تاکنون	اقتصاد [سیاسی] نئوکلاسیک
ظهور اقتصاد نهادگرا در اواخر قرن ۱۹ و اوایل قرن ۲۰ و قوام‌یافتن آن در این دوره تأکید بر لزوم افزایش نقش نظارتی و تنظیم‌گری دولت طردفاری از عقلانیت محدود ^۲ به جای عقلانیت کامل ^۳ (که مد نظر نئوکلاسیک‌ها بود)(کلارک، ۱۹۹۱، ۱۶۱-۱۸۶ و ۳۲۱ تا ۳۴۶ و کاپوراسو و لوین، ۱۹۹۲، ۱۲۳-۱۹۰)	حدود ۱۹۶۰ تاکنون	اقتصاد [سیاسی] جدید

ورود به فاز امپریالیستی اقتصاد و گستراندن چتر علم اقتصاد بر سر مفاهیم غیربازاری و غیراقتصادی(مالجو، ۱۳۹۵)

تا پیش از دهه ۱۹۶۰، تأکید اکولوژیک بر نیروهای اجتماعی-زیستی در سطح ساختاری جامعه و تأکید بر فرایند جمعی تغییر و انطباق و نیز وفق‌پذیری جمعی با آشفنگی‌های محیطی، دلمشغولی‌های غالب نسبت به شهر و مکان‌هایش بود(مکتب شیکاگو). از این منظر، ایجاد و توسعه فضاومکان، فرایند طبیعی برآمده از فشارهای بی‌امان برای تغییر و انطباق اجتماعی محسوب می‌شد(گاتدینر^۴، ۱۳۹۹، ۱۰۱). درباره مکتب فرانکفورت(از حدود ۱۹۳۰) و نظریه انتقادی‌اش که تحت تأثیر آرای لوکاچ(۱۸۸۵-۱۹۷۱) پیرامون شی‌وارگی و نیز وبر(۱۸۶۴-۱۹۲۰) در خصوص عقلانیت، تفسیری هگلی-ایدالیستی از آموزه‌های مارکس داشت(قنبرلو، ۱۳۹۸، ۱۹۵ و صالحی امیری، ۱۳۸۶، ۱۲۰) نیز به جز استثنای پروژه پاساژها نزد والتر بنیامین، هیچ‌یک از چهره‌های اصلی‌اش توجه‌چندانی به مسائل شهری نشان ندادند(برنر، ۲۰۰۹، ۱۹۹)، هرچند ایده‌های ایشان در مقام نظر، در جهت تبیین عمیق‌تر مباحث اقتصاد سیاسی راهگشاست که به اقتضاء محتوای این نوشتار، از نظر خواهند گذشت. از حدود ۱۹۶۰، به تبع شورش‌های شهری در اروپا و آمریکا، و افزایش نابرابری، گرایش شهری‌شده اقتصاد سیاسی مارکسی رخ نمود که در پی مقاومت و پرده‌برداری از فرایندهای نابرابر سازی بود که مکان‌های شهری را شکل می‌دادند و مصادیق آن را می‌توان ابتدا در آثار متفکرانی چون گی‌دبور(۱۹۶۳) به‌عنوان مؤسس جنبش موقعیت‌گرایان^۵ و لوفور(۱۹۶۸)، ۱۹۷۰ و ۱۹۷۴) و سپس در تلاش‌های کستلر

^۱ Anikin

^۲ bounded rationality

^۳ full rationality

^۴ Gottdiener

^۵ Situationism. جریانی اعتراضی (۱۹۵۷-۱۹۷۲) از هنرمندان و روشنفکران سیاسی اروپا که خواهان ساختن موقعیت‌های جدید و متفاوت در جامعه بودند.

(۱۹۷۷)، هاروی (۱۹۸۵، ۲۰۰۱، ۲۰۰۳، ۲۰۰۶، ۲۰۱۲)، کزنلین (۱۹۸۲ و ۱۹۹۲) و در دوران متأخرتر در آثار سوچا (۱۹۸۹، ۱۹۹۶، ۲۰۰۰ و ۲۰۰۱)، کاتبرت (۲۰۰۳، ۲۰۰۶، ۲۰۱۱) و بسیاری از شهرشناسان دیگر جستجو کرد. در ادامه، تلاش نگارندگان بر اینست که با وجود واگرایی‌های نسبی که بعضاً در میان آرای آنها وجود دارد، بتوان به یک مخرج مشترک و صورت‌بندی قابل قبول از چارچوب نقد مکان از زاویه اقتصاد سیاسی دست یافت.

صورت‌بندی نقد مکان از دریچه اقتصاد سیاسی

چنانکه ذکر آن رفت، رسالت اقتصاد سیاسی، مطالعه شیوه تولید، و بالتبع، نقد از نگاه اقتصاد سیاسی در واقع نقد شیوه تولید و زنجیره آن (نحوه توزیع، مبادله و مصرف) است؛ و در اینجا، نقد شیوه تولید مکان، با چنین تفسیری، و به تاسی از ایده ماتریالیسم تاریخی مارکس و انگلس (۱۸۴۶) و مفهوم تولید فضای لوفور (۱۹۷۴)، مکان شهری یک محصول مادی-اجتماعی قابل تولید و متأثر از شیوه تولید غالب در تاریخ جوامع است (ژلنیس^۲، ۱۳۹۶، ۱۳۸ و ۱۵۴). کستلز (۱۹۷۷، ۱۲۳) مکان را محصول مادی یک فورم‌اسیون اجتماعی مشخص می‌داند (گاتدینر، ۱۳۹۹، ۱۴۶) و این بدان معناست که مکان‌های شهری به میل و اراده خود بر روی زمین پدید نمی‌آیند، بلکه منبعث از اقتصاد سیاسی زمان خود همچون یک کالا تولید می‌شوند (هاروی، ۱۹۷۹ و ناکس^۳، ۱۹۸۲)؛ و در نتیجه، تحلیل‌شان لزوماً در پیوند با شیوه تولید، ممکن است (گاتدینر، ۱۳۹۹، ۱۰۳). البته چنانکه لوفور (۱۹۷۹، ۲۸۷) نیز تصریح می‌کند، فضا/مکان را نمی‌توان همچون کالاهای مادی دیگر به قلمرو تولید، توزیع، مصرف و مبادله محدود کرد، چراکه وقتی این مقولات چهارگانه در نسبت با فضا و مکان قرار گرفته و یکپارچه می‌شوند، قلمرو اضافه‌ارزش خلق شده و بدین ترتیب، مکان خود راساً بدل به یک مولفه از نیروهای تولید می‌شود. بر این اساس و طبق مبانی پیش‌گفته در بررسی سیر تحول مفهوم اقتصاد سیاسی (جدول ۱)، آنچه در ادامه می‌آید، اهم مفاهیمی است که در چارچوب نقد اقتصاد سیاسی مکان‌های شهری قابل طرح است. تلاش خواهد شد تا ذیل شیوه تولید سرمایه‌دارانه، تجلی فضایی-مکانی نیروهای اصلی مولد در هشت بخش واکاوی شود و روابط میان آنها که موجد تبعاتی مشخص بر مکان‌های شهری است در جهت مذاقه در مفهوم «امر شهری-رابطه‌ای» بررسی گردد.

روش‌شناسی

پارادایم این تحقیق یک ترکیب هم‌افزا از تفسیرگرایی (با نگاهی هنجاری و هرمنوتیک) و پسااثبات‌گرایی (با نگاهی انتقادی) است. وفق الگوواره تفسیرگرا، واقعیت‌های اجتماعی را نمی‌توان به سادگی از طریق مشاهدات عینی و با شیوه‌ای پوزیتیویستی کاوید، بلکه باید با تبعیت از ارزش‌های هنجاری جامعه، به تفسیری تحلیلی از آنها پرداخت (شریف‌زادگان و طوسی، ۱۳۹۴، ۲۷ و کرسول^۴، ۱۳۹۵، ۴۲). در این بین، می‌توان با نگاه انتقادی پسااثبات‌گرا، روابط و مناسبات اقتصادی، و سیاسی را نیز در تفسیر واقعیات اجتماعی دخالت داد (ریترز^۵، ۱۳۹۱، ۱۸۸-۲۵۶). وفق این نگاه الگوواره‌ای هم‌افزا، معرفت‌شناسی تلفیقی نوشتار پیش‌رو، از نوع هنجاری-انتقادی است. تحقیق حاضر با اتخاذ راهبرد قیاسی، و تکیه بر نظریه اقتصاد سیاسی، فرضیه‌های لازم را به واسطه مرور و بررسی ادبیات نظری طرح کرده و این فرضیات را با مصادیق و شاهد مثال‌های لازم، اعتبارسنجی می‌کند تا در نهایت در یک بستر شهری، به تأیید نهایی برسند. نوشتار حاضر از نوع تحقیق توسعه‌ای-اکتشافی است و از رهیافت یا روش کیفی به‌میانجی مرور اسناد کتابخانه‌ای و توصیف، تحلیل و بسط آرا و رویکردهای نظری در جهت صورت‌بندی وجوه متنوع اقتصاد سیاسی مکان، بهره می‌گیرد. نظر به تقسیم‌بندی توکل^۶ (۱۹۹۰) در خصوص پژوهش‌ها از حیث سطح برخورداری از دو بُعد نظری و انضمامی، تحقیق حاضر در زمره تحقیقات دوربرد قرار می‌گیرد (صادقی فسایی و عرفان‌منش، ۱۳۹۴)؛ و این یعنی نوشتار حاضر از مطالعه تجربی و انضمامی تا حدی فاصله گرفته و به مباحث نظری و غور در اندیشه‌های تئوریک اقتصاد سیاسی می‌پردازد تا از این رهگذر و با استعانت از اهم مفاهیم نظریه انتقادی، به یک صورت‌بندی منسجم از نقد مکان به منظور تدقیق آن در قامت امر شهری-رابطه‌ای نائل آید (شکل ۱).

¹ Katznelson

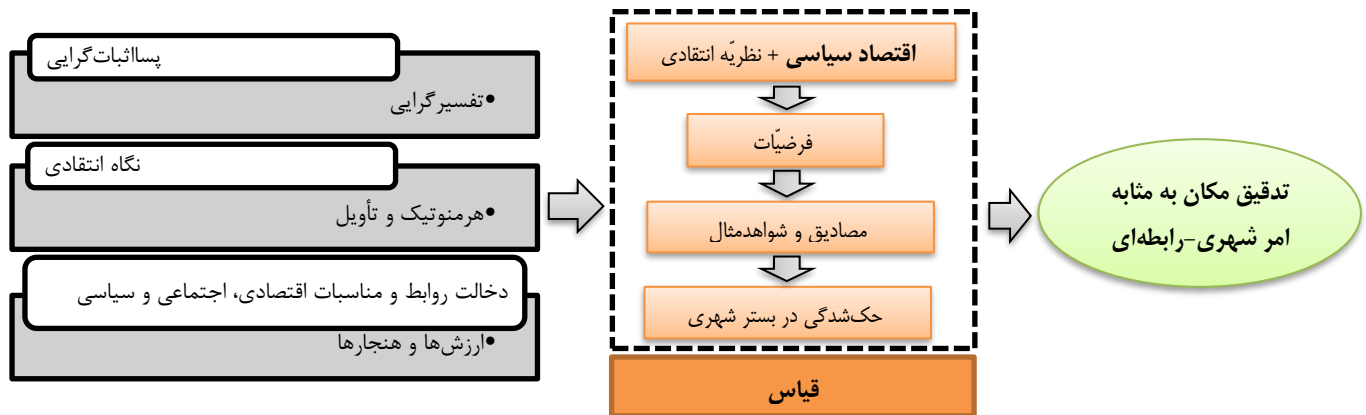
² Zieleniec

³ Knox

⁴ Creswell

⁵ Ritzer

⁶ Tavakol

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

بحث و تحلیل

مکان به‌مثابه کالا؛ ارزش استفاده و ارزش مبادله

تا قبل از شکل‌گیری نطفه نظام سرمایه‌داری در قرن ۱۶، تولید محصول صرفاً برای استفاده و رفع نیاز انسان بود؛ اما بعدها، تولید برای فروش [و توأمان برای استفاده] شکل گرفت و تولید کالایی پدید آمد. وفق تعریف، آنچه به قصد فروش تولید شود، کالا^۱ است و واجد دو مشخصه؛ (۱) ارزش استفاده^۲، (۲) ارزش مبادله^۳ (جوانشیر، ۱۳۹۵، ۴۱-۴۵ و قربانی، ۱۳۵۸، ۸۰-۸۳). اولی برآمده از رضایتی است که یک متاع مصرفی برای استفاده‌کننده ایجاد می‌کند و ناظر بر رفع نیازهای واقعی انسان (کارمونا^۴ و همکاران، ۲۰۰۰، ۱۴ و ملک‌پور، ۱۳۹۸، ۲۲) و دومی، کمیّت مشخصی از پول یا هر نوع متاع مصرفی است که به ازای دریافت کالا یا خدماتی، مبادله می‌شود (تفضلی، ۱۳۷۵، ۹۲) و مبین یک رابطه اجتماعی ویژه (نیکی‌تین، ۱۹۸۳، ۴۶). بنابراین، هر شیئی، کالا نیست، مگر واجد ارزش مبادله باشد (جوانشیر، ۱۳۹۵، ۴۱-۴۲؛ گروه نویسندگان شانگهای، ۱۳۵۸، ۵۳-۵۴). اگر شیئی فاقد ارزش استفاده باشد، لزوماً فاقد ارزش [مبادله] نیز هست، اما بالعکس آن صادق نیست (سیف، ۱۳۹۲ و حسنی، ۱۳۹۶، ۲). حال مبنای محاسبه ارزش مبادله کالا چیست؟ به باور کلاسیک‌ها (اسمیت و ریکاردو) و بعدها خود مارکس (تفضلی، ۱۳۷۵، ۹۳)، کالاها به نسبت کار انسانی نهفته در آنها، ارزش مبادله دارند (جوانشیر، ۱۳۹۵، ۴۳-۴۴). به باور مارکس، این کار واجد دو خصلت است: (۱) کار مشخص (انضمامی)^۵ یعنی کار با ابزار شیوه فنی مشخص که ارزش استفاده می‌سازد؛ و (۲) کار مجرد (انتزاعی)^۶ که همان صرف نیروی فکری و جسمی مولّد است، و به‌عنوان کمیّتی مشترک و قابل مقایسه، سازنده ارزش مبادله است (حسنی، ۱۳۹۶، ۷). لذا ارزش مبادله برابر می‌شود با مقدار کار انسانی مجردی که در آن نهفته است. البته از آنجایی که در تولید کالایی، هر تولیدکننده منفرد، جزئی از نظام تقسیم کار اجتماعی در بازار است (دال بر ماهیّت فردی و توأمان اجتماعی کار)، در نتیجه، میانگین، از کار لازم اجتماعی پدید می‌آید و ارزش مبادله کالا برابر می‌شود با مقدار کار مجرد اجتماعی لازمی که در آن نهفته است (جوانشیر، ۱۳۹۵، ۴۹-۵۳؛ گروه نویسندگان شانگهای، ۱۳۵۸ و ۵۶-۵۸). مارکس باور داشت که ارزش و اضافه‌ارزش، در کنش تولید خلق می‌شوند و شرط وجود ارزش، تحقق^۷ (به‌مصرف‌رسیدن) در بازار است و اگر بازاری در کار نباشد ارزش [مبادله‌ای] هم وجود ندارد (هاروی، ۱۳۹۷، ۱۰۷-۱۰۸). اکنون پرسش اینجاست که بهره این ادبیات نظری برای شهر چیست؟ مکان‌های شهری می‌توانند محل تولید ارزش [مبادله و استفاده] و تحقق اضافه‌ارزش باشند. هاروی (۱۳۹۲ و ۱۳۹۳) باور دارد که کالاها را باید به عنوان دارنده ارزش استفاده و مبادله درک کرد و از آنجایی که به قول لوفور (۱۹۹۱، ۲۶)، مکان‌های شهری یک محصول اجتماعی‌اند و به‌مثابه کالا تولید می‌شوند، پس چنین درکی در مورد آنها نیز صادق است. ارزش‌های مترتب بر این مکان‌ها واجد سرشتی اجتماعی است؛ یعنی توسط کنشگری جامعه تولید می‌شود و در ذات خود فضا/مکان نیست (والراس^۸ به نقل از گاتدینر، ۱۳۹۹، ۲۰۸). به زعم لوفور (۱۹۶۸، ۴-۴۲) شهر پیشاصنعتی یک اثر هنری بود که در مکان‌های شهری‌اش،

¹ commodity

² value in use (use value)

³ value in exchange (exchange value)

⁴ Carmona

⁵ concrete labour

⁶ abstract labour

⁷ realization

⁸ Walras

ارزش استفاده بر ارزش مبادله چیرگی داشت، و حق به شهر^۱ از مجرای برتری ارزش استفاده بر ارزش مبادله احقاق می‌شد؛ نتیجه آنکه، استیلاي ارزش مبادله بر ارزش استفاده را می‌توان پاشنه آشیل حقوق شهری خواند (آخوندی، ۱۳۹۸). بنابراین، کاهش فاصله میان این دو نوع ارزش، از وجوه ارتقاء عدالت اجتماعی-فضایی است (بیننده، محمودی و سنایی، ۱۳۹۹، ۳۱-۳۲). مکان‌های شهری به مثابه کالایی عمومی، برای همه ساکنان و فعالان شهر، ارزش استفاده دارند و از سویی دیگر، کسب انتفاع از شهر از طریق فروش این مکان‌ها، واجد ارزش مبادله‌ای است که در تضاد با ارزش استفاده شهروندان است (کاظمی و تفنگچی، ۱۳۹۵، ۶۷؛ حسن‌پور، ۱۳۹۳). از همین روست که جولان مالکیت خصوصی و بی‌توجهی به مکان‌های شهری عمومی و حقی که استفاده‌کنندگان در ایجاد آنها دارند، این قدرت را در دست ارزش مبادله قرار داده تا فضاهای شهر را وفق میل خود و در راه کسب انتفاع بیشتر شکل دهد (پرسل^۲، ۲۰۱۳، ۱۴۲). نقد هربرت مارکوزه (پین^۳، ۱۳۸۲، ۲۶) از تک‌ساحتی بودن انسان مدرن وفق سود و زیان اقتصادی و ارزش مبادله‌ای و نیز انتقاد تودور آدورنو (۱۹۴۷) به صنعت فرهنگ^۴ و عقلانی‌شدن فزاینده همه ابعاد تولید، توزیع، و مصرف فرهنگ ذیل ارزش مبادله (اسلیتر و تونکس^۵، ۱۳۸۶، ۲۶۹-۲۶۶) را می‌توان در راستای تصریح بهتر این مهم به کار گرفت. جدول ۲، به برخی از مصادیق تقابل ارزش استفاده و ارزش مبادله ذیل مکان‌های شهری اشاره دارد.

جدول ۲

برخی مصادیق تقابل ارزش استفاده و ارزش مبادله در قامت مکان‌های شهری

نوع مکان شهری	در مقام ارزش استفاده	در مقام ارزش مبادله
خانه/مسکن	سرپناه، مامن، و حریم خصوصی	ارزش دارایی ^۶ سوداگرانه و حباب‌گونه و موتور مولد اقتصاد فضای عمومی خصوصی‌سازی شده به‌مثابه جولانگاه مصرف و جدایی‌گزینی اجتماعی
فضای عمومی	تجلیگاه حیات مدنی و زیست جمعی و تمامی شهروندان	گره‌ای ترافیکی یا معبری جهت حرکت سواره که انواع مختلفی از عوارض تردد بر آن مترتب است
میدان و خیابان	یک فضای جمعی و اشتراکی؛ سرشار از تعاملات اجتماعی و مواجهات چهره‌به‌چهره شهروندان	مال‌ها و مراکز عظیم‌الجثه تجاری به‌عنوان یک منبع سودآوری و انتفاع خصوصی و مروج نمایش و فرهنگ مصرفی
فضای خرید	یک مقصد تفریحی که ضامن رفع نیازهای روزمره شهروندان است	

بتواریگی کالا؛ مصرف و نمایش در مکان‌های شهری

بقای سرمایه‌داری نه تنها با سلطه بر فرآیند تولید بلکه با تعیین کیفیت زندگی در عرصه مصرف گره خورده، چراکه مکان تولیدشده سرمایه‌داری، مکان بازتولید اجتماعی نیز هست (ژلنیتس، ۱۳۹۶، ۲۳۵-۲۳۶). باید به یاد داشته باشیم که فضای مصرف با فضا برای مصرف تفاوت دارد؛ اولی، واجد ظرفیت‌هایی برای استفاده خلاقانه از فضا در جهت تأمین ارزش استفاده کاربران، و یادآور ساحت زندگی روزانه^۷ در قامت مفردی برای امکان‌های رهایی‌بخش است، اما دومی به قصد کنترل زندگی روزانه است و روابط اجتماعی را درون موضوع‌های پیش‌یافتاده، محاط و پنهان می‌کند که محصول غایی آن، روزمرگی^۸ است (برزگر و حبیبی، ۱۳۹۹، ۵۱). بدین ترتیب، فضا و مکان افزون بر محملی برای مصرف جمعی^۹ (فضا/مکان مصرف^{۱۰})، خود راساً مصرف می‌شوند (مصرف/مکان^{۱۱} یا فضا به‌عنوان ابژه مصرف) و شیوه تولید سرمایه‌دارانه، به واسطه مصرف آنها در مقام مقوم^{۱۲} مناسبات اجتماعی لازم برای بقای آن، تداوم می‌یابد (گاتدینر به نقل از لوفور، ۱۳۹۹، ۱۵۵-۱۵۶ و سوچا به نقل از لوفور، ۱۳۹۶، ۸). از این رو، یکی از دغدغه‌های بزرگ سرمایه‌داری، حفظ تقاضای کافی در بازار است، به نحوی که هر آنچه سرمایه تولید می‌کند، مصرف شود (هاروی، ۱۳۹۲) و این مستلزم یک تعمیق جدید در روابط اجتماعی و نیز آشکال آگاهی^{۱۳} لازم برای پایدار کردن این روابط است؛ مفهوم کالا در مرکز ثقل این آگاهی قرار دارد (کاتبرت، ۱۳۹۴، ۱۵۰) و به قول آدورنو (۱۹۹۱) اکنون به‌نوعی با ذوب تدریجی آگاهی در دل بت‌واریگی کالا^{۱۴} مواجه‌ایم. نقد مصرف و کالا زدگی در دوران مدرن در چارچوب «پروژه پاساژها» و مفهوم «پرسه‌زنی» نزد والتر بنیامین (۱۹۲۷-۱۹۴۰) گواهی بر ظهور این نوع آگاهی است (بشیریه، ۱۳۹۹، ۲۴۴-۲۴۷ و جیلوش، ۱۳۸۸).

^۱ right to the city

^۲ Purcell, 2013, 142

^۳ Payne

^۴ culture industry

^۵ Slater & Tonkiss

^۶ property value

^۷ daily life

^۸ everydayness

^۹ collective consumption

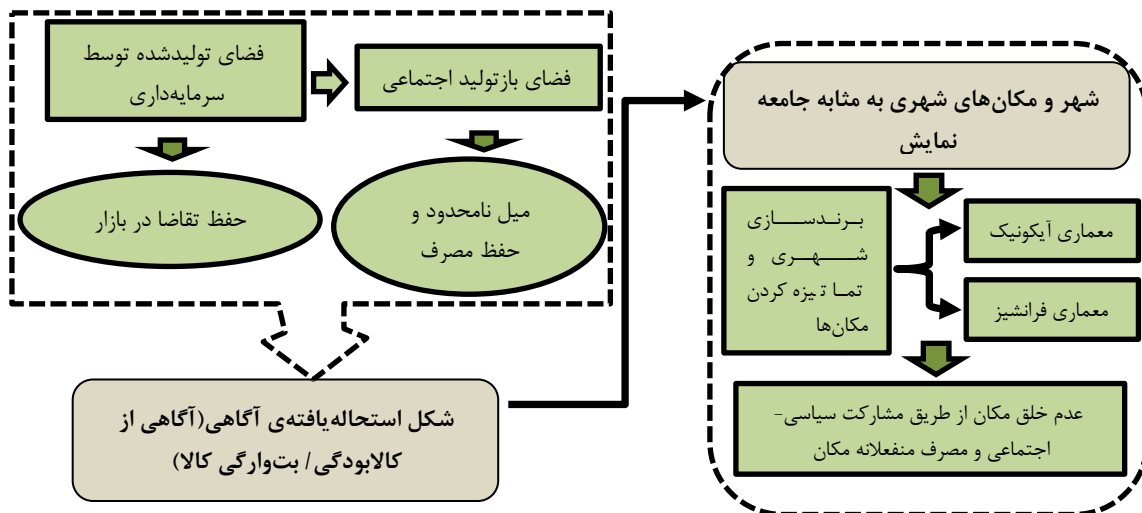
^{۱۰} space/place of consumption

^{۱۱} consumption of space/place

^{۱۲} forms of consciousness

^{۱۳} commodity fetishism

وقتی به قول گی‌دبور (۱۹۶۷)، سرمایه، مکان‌های شهری را صرفاً به‌سان عرصه نمایش کالاها به تصویر می‌کشد، آنگاه این مکان‌ها دیگر به میانجی مشارکت سیاسی و فعال مردم خلق نمی‌شوند، بلکه تنها توسط آنها منفعلانه مصرف می‌شوند (هاروی، ۲۰۰۶، ۲۳). مصرف‌گرایی و پی‌گیری کورکورانه نمایش (spectacle)، ایدئولوژی مشترک افراد در اجتماع قطبی‌شده امروز است (کاتبرت، ۲۰۱۴، ۱۴) که البته، به مکان‌های شهری نیز تسری پیدا کرده تا جایی که تضمینی برای کامیابی اقتصادی شهر تلقی می‌شود. توسعه شهرها تا حد زیادی به ظرفیت آنها برای کالا کردن خودشان وابسته شده (زوکین^۱، ۱۹۹۶) و برندسازی شهری^۲ و تجلی قدرت کالا در ایماژ شهر از طریق ایدئولوژی نئوکورپوریت (کاتبرت، ۱۳۹۴، ۱۵۲) یکی از مهم‌ترین تاکتیک‌های سرمایه‌داری برای کالایی‌کردن مکان‌ها و فضاهای شهری است (شکل ۳). تا جایی که فلوریدا^۳ (۲۰۰۳) باور دارد موفقیت برند شهری در تأمین مناظر نمایشی، و به‌طور کلی در تأمین مطلوبیت محیطی در قالب پروژه‌های شهری، آهن‌ربای جذب «طبقه خلاق»^۴ بوده، و بدین ترتیب، موجب موفقیت اقتصادی شهرها می‌شود. البته ناگفته نپیداست که یک مکان شهری دیدنی و جذاب، همواره با تهدید مالکیت یا مستعمره‌سازی آن توسط بخش خصوصی مواجه است (کوف^۵، ۲۰۰۳؛ کاتبرت ۱۹۹۵). برندسازی که به‌نوعی تخصیص یا مصرف سیاسی فضای شهری است (کومیک^۶، ۲۰۰۸)، و به زعم برخی (زالی، ابراهیم‌زاده و زمانی‌پور^۷، ۲۰۱۴، ۲۳۱) نتیجه وفاق میان عموم شهروندان و مقامات رسمی شهر است، با تاکتیک‌هایی همچون موضوعی کردن^۸ [تم یا مضمونی به چیزی بخشیدن یا تحمیل کردن] مثلاً از مجرای معماری آیکونیک/شمال‌وار (موزه گوگنهایم در بیلباتو، استادیوم آشیانه پرند در پکن، و ... (اسکلیر^۹، ۲۰۰۵، ۴۸۵) یا خرید فرانشیز یک برند^{۱۰} (مک‌دونالد، استارباکس، فروشگاه‌های زنجیره‌ای جهانی همچون Ikea، و ...) (کاتبرت، ۱۳۹۴، ۱۵۳-۱۵۴)، با انعکاس بت‌وارگی کالا، مجموعه‌ای از امیالی که در بطن فضای کالبدی فشرده شده را بازنمایی می‌کند (شکل ۳).

شکل ۳. استحاله آگاهی شهری و تکوین جامعه نمایش

مالکیت خصوصی و امر اشتراکی در مکان‌های شهری

در نظریه لیبرال و نزد متفکرانی همچون هابز، لاک و اسمیت، توجیه حقوق مالکیت خصوصی^{۱۱} اینست که از مجرای نهادهای مرتبط با مبادله منصفانه و آزاد در بازار، این حقوق از حیث اجتماعی یکپارچه شده و به بیشینه کردن خیر مشترک^{۱۲} و خلق ثروت ملل می‌انجامند (هاروی، ۲۰۱۲، ۷۵-۷۶). در مقابل، مارکس با تبیین کار جمعی^{۱۳} در نظام کارخانه‌ای از اواخر قرن ۱۸، حق مالکیت را دیگر جمعی-اشتراکی می‌داند و

^۱ Zukin, 1996

^۲ city branding

^۳ Florida, 2003

^۴ creative class

^۵ Cuff, 2003

^۶ Kunic, 2008

^۷ Zali, Ebrahimzadeh & Zamanipoor 2014

^۸ theming

^۹ Sklair, 2005

^{۱۰} franchising

^{۱۱} private property

^{۱۲} common good

^{۱۳} collective labor

نه فردی-خصوصی. درباره این دو رویکرد، استدلال‌هایی قابل‌احصا است. یکی از برجسته‌ترین مثال‌ها در حمایت از مالکیت خصوصی، مقاله معروف «تراژدی اشتراکات»^۱ اثر گرت هاردین^۲ (۱۹۶۸) است. به نقل از کوهن^۳ (۱۳۹۴، ۳۰۵)، هاردین برای اثبات کارایی مالکیت خصوصی، با بهره‌گیری از استعاره چراگاه مدعی بود هر فرد در پی منافع عقلانی خود، بیشترین دام را به یک چراگاه مشترک می‌برد و چون منفعت هر دام بیشتر، تنها معطوف به یک فرد است ولی هزینه آن را باید جمع مقبَل شود، دیگر برای حفظ چراگاه انگیزه‌ای نمی‌ماند و تنها مالکیت خصوصی توان حفظ آن را دارد (بلکمر^۴ ۲۰۰۵). در مقابل، باور الینور اُستروم^۵ در کتاب «حکمروایی اشتراکات»^۶ (۱۹۹۰) اینست که در استعاره چراگاه، اگر گله‌داران واجد فرهنگ به اشتراک گذاشتن باشند، ماندگاری بلندمدت نظام مالکیت اشتراکی قابل تضمین است (هس و اُستروم^۷، ۲۰۰۷). به اعتقاد هاروی (۲۰۱۲، ۶۸) نیز رفتار پیشینه‌خواه ناشی از مالکیت خصوصی (به‌حد اکثر رساندن مطلوبیت فردی) مشکل‌زا است، نه کاراکتر مالکیت اشتراکی منابع. با استعانت از ترمینولوژی هابرماس (۱۹۸۱) در «نظریه کنش ارتباطی»^۸، می‌توان تقابل امر اشتراکی و امر خصوصی را ذیل دو مفهوم «زیست‌جهان»^۹ و «نظام»^{۱۰} آورد. زیست‌جهان در مقام محمل «عقلانیت ارتباطی»^{۱۱} کنشگران، وفاقی است که پس‌زمینه زندگی جمعی است و جهت‌گیری‌های مشترک را به واسطه معانی، باورها و ارزش‌های مشترک میان کنشگران انسجام می‌بخشد. در این زیست‌جهان اشتراکی، افراد با استدلال‌ها و با نفی یا تصدیق ادعاها، اختلافات را حل‌وفصل می‌کنند (ستاری، یزدانی و فرازی، ۱۳۹۶، ۲). در نقطه مقابل، مفهوم نظام، ناظر بر فرآیند عقلانیت ابزاری در جامعه مدرن است و اقتصاد و بوروکراسی‌ای را تولید می‌کند که در آن، روابط اجتماعی از طریق پول و قدرت سیاسی کنترل می‌شود. تأکید بر مالکیت خصوصی، محصول نظام است. هابرماس به کنترل و تعیین حدود مرز نظام-و نه حذف از ساختار جامعه- نظر دارد (بهرام، ۱۳۹۹؛ و بیانی گلایی و علیپور، ۱۳۹۴). جان هالووی^{۱۲} (2010) در مفهوم‌پردازی تکامل تدریجی سرمایه‌داری، از اصطلاح «جنبش محصورسازی»^{۱۳} استفاده می‌کند: «سرمایه‌داری، از آغازش تا کنون، جنبشی محصورساز (انحصارساز) بوده است؛ به عبارتی، جنبش تبدیل برخورداری اشتراکی به مالکیت خصوصی» (Holloway, 2011: 29). در این بستر، نویلیرلیسم، یا «فاز نویلیرالی سرمایه‌داری» گواهی بر «شتاب‌گرفتن این فرآیند انحصارسازی» بوده است.

حال اگر مفهوم کار جمعی و اشتراکی را به شهر و مکان‌های شهری بسط دهیم، چه می‌شود؟ «شهر به‌منزله کارخانه‌ای برای تولید امر اشتراکی»، نقطه عزیمت هارت و نگری^{۱۴} (۲۰۰۹، ۱۳۷-۹) برای نقد سرمایه‌داری و ضرورت کنش‌گری سیاسی است. آنها از شهری می‌گویند که در قامت یک امر اشتراکی عظیم، توسط یک کار جمعی، تولید می‌شود و حق استفاده از این کمون باید نصیب تمام آنها باشد که سهمی در تولید آن داشته‌اند؛ مبنایی برای ادعای جمعی حق به شهر. مکان‌های شهری، جایی است که اقشار و طبقات متفاوت، ولو با اکراه و به قول کارل اشمیت (۱۳۹۵) آگونستی (رقابت‌جویانه) درهم می‌آمیزند تا یک حیات مشترک را تولید کنند (هاروی، ۲۰۱۲، ۶۷) و همین تفاوت‌های مکمل است که می‌تواند به اشتراک‌سازی در شهر منجر شود (دورکیم، به نقل از سوندرز^{۱۵}، ۱۹۸۱، ۷۹). لوفور در دو کتاب «مانیفست تفاوت‌طلبی»^{۱۶} (۱۹۷۰) و «تولید فضا» (۱۹۷۴)، از تفاوت تولیدشده/پیشینه در مقابل تفاوت القاء‌شده/کمینه^{۱۷} در جامعه دفاع می‌کند (گون‌واردنا، ۱۳۹۴، ۱۷۱). به زعم وی، بدون تبادل، اتحاد، مجاورت و ارتباط میان متفاوت‌های مکمل، چیزی در شهر وجود ندارد و به زعم رانسیر^{۱۸} (۲۰۰۱، ۲۱۵) نیز سیاست راستین ماهیتاً از گذر عدم‌توافق یا اختلاف‌نظر-میان این متفاوت‌ها- و مشاجره و جدل بر سر فضای اشتراکی پولیس (شهر) ساخته می‌شود (بوآنو، لامارکا و وید^{۱۹}، ۲۰۱۴، ۳۳-۳۱). امر شهری (اوربان)، همان محملی است که در قامت وجهی میانجی و مشترک، این تفاوت‌ها را همبسته می‌سازد (لوفور، ۲۰۰۳، ۱۱۵-۱۱۸) و می‌تواند واسطی میان «زیست‌جهان» و «نظام» باشد. البته در متن سرمایه‌داری، امر شهری از مجرای فرآیند شهری شدن، و با تولید دائمی یک کمون شهری و تصاحب آن توسط ذینفعان خصوصی، ذیل منویات

¹ The Tragedy of the Commons

² garrett hardin

³ Kohn

⁴ Blackmar

⁵ Elinor Ostrom

⁶ Governing the Common

⁷ Hess and Ostrom

⁸ The Theory of Communicative Action

⁹ Lifeworld

¹⁰ System

¹¹ Communicative Rationality

¹² John Holloway

¹³ movement of enclosing

¹⁴ hardt and negri

¹⁵ Saunders

¹⁶ Le manifeste différentialiste

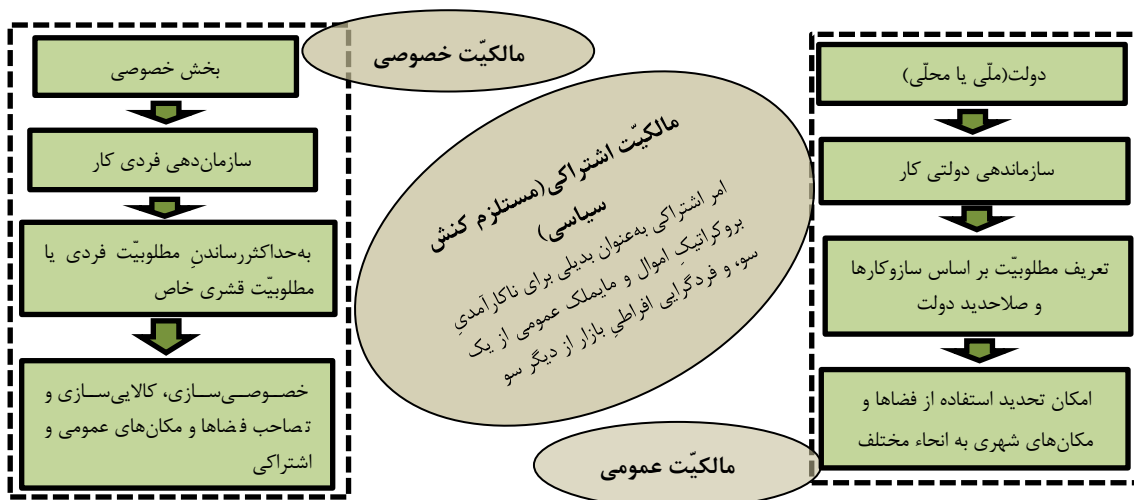
¹⁷ produced / maximal difference vs induced / minimal difference

¹⁸ Rancière

¹⁹ true politics

²⁰ Boano, Lamarca and Wade

صاحبان قدرت و ثروت قرار می‌گیرند. اجتماعات درودروازه‌دار، فضاهای عمومی خصوصی شده، و یا سوءاستفاده صنعت گردشگری یا بنگاه‌های املاک از جذابیت تنوع قومیتی در یک محله - به مثابه محصول جمعی شهروندان - جهت استخراج رانت‌های انحصاری، از مصادیق آن است. اکنون پرسش اینست که آیا هر مکان عمومی لزوماً یک امر اشتراکی است؟ خیر. اشتراکی شدن آنها، مستلزم کنش اجتماعی-سیاسی شهروندان جهت از آن خودسازی‌شان است. در عمل، کمون‌سازی، یک پرکنش اجتماعی و مولد یک رابطه جمعی و غیرکالایی با امر اشتراکی است، و این، همان تمایز کالاهای عمومی و امر اشتراکی است (هاروی، ۲۰۱۲، ۷۲-۷۹). باید اذعان کرد که همواره کشمکش بر سر نحوه انتظام‌بخشی به تولید و دسترسی به فضای عمومی جهت اشتراکی کردن آن وجود دارد. چنانکه به زعم موقعیت‌گرایان، شهرگرایی اصیل هنگامی پدید می‌آید که آزادسازی و رفع تصرف از فضا در پهنه‌های معینی از شهر رخ دهد؛ آنچه ساخت «موقعیت» می‌نامیدند (کوتانی و ونیگم^۱، ۱۹۶۱، بند ۶). خیابان در طول تاریخ توسط کنش‌های اجتماعی، بدل به امری اشتراکی، و موقعیتی برای بروز جنبش‌های تحول‌خواه شده است؛ اما خیابانی که امروز با ترافیک مسدود و برای رانندگان بی‌استفاده شده (چه رسد برای پیاده‌ها و معترضین) و نهایت آمالش، اخذ عوارض ازدحام برای بهبود عملکرد سواره است، یک امر اشتراکی نیست.

شکل ۴. تبیین مالکیت اشتراکی در قامت هم بدیلی برای بخش عمومی (گزینه بد) و هم بدیلی برای بخش خصوصی (گزینه بدتر)

انباشت سرمایه در مکان‌های شهری؛ مفّری برای رفع بحران‌ها و تداوم بقا

دستور کار نظام سرمایه‌داری، تسریع چرخ انباشت سرمایه^۲ در مقام گرایش ساختاری سرمایه‌داری است (مالجو، ۱۳۹۵) و انسداد مسیر انباشت، یعنی بحران در سرمایه‌داری که هاروی (۱۳۹۷ الف) حل آن را مستلزم «راه‌حل فضایی»^۳ می‌داند؛ یعنی به‌هنگام بحران انباشت و مازاد سرمایه^۴، راه‌حل، رفتن به جایی دیگر است که نیاز دائمی به اراضی جدید برای تولید و جذب سرمایه مازاد را یادآور می‌شود؛ یعنی بدل شدن فضا/مکان به بخش لاینفک نیروهای تولید (گاندینر، ۱۳۹۹، ۱۳۸). از آنجایی که به قول لوفور (۱۳۹۵، ۱۱۴-۱۱۵)، بقاء سرمایه‌داری در گرو بازتولید روابط تولید به‌میانجی استفاده از فضاها و مکان‌های شهری است، پس کنترل فضا و روابط فضایی، همان اهمیتی را نزد جامعه دارد که کنترل سایر نیروهای تولید دارد (گاندینر، ۱۳۹۹، ۱۵۵ و ۲۱۱).

برای فهم بعد شهری این بحث، لازم است به مدارهای گردش اضافه‌ارزش^۵ نزد لوفور (۲۰۰۳، ۱۵۹-۱۶۰) و بسط این ایده توسط هاروی (۱۹۸۵، ۳-۸) با طرح مدارهای گردش سرمایه، اشاره کرد. لوفور با برجسته کردن نقش املاک و مستغلات در جامعه سرمایه‌داری، آن را در قامت مداری می‌داند که به‌موازات مدار تولید صنعتی حرکت می‌کند. این مدار ثانویه در مقام یک حریم امن، جایی است که سرمایه به هنگام رکود در مدار نخست، جریان می‌یابد و حتی با سوداگری در مستغلات، به منبع اصلی برای تکوین سرمایه بدل شده و در نهایت، جایگزین مدار نخست می‌شود. هاروی قائل به سه مدار سرمایه است که در اینجا فهم تبیینات وی از مدارهای اول و دوم ضروری است.^۶ او

^۱ Kotányi & Vaneigem

^۲ capital accumulation

^۳ spatial fix

^۴ surplus of capital

^۵ circuit of surplus value

^۶ هاروی مدار سوم را نیز متصور است که سرمایه‌گذاری در علم و فناوری به قصد کنترل علم برای تولید (به‌واسطه تغییر و تحول مستمر نیروهای مولد در جامعه) است.

به تبعیت از مارکس، در تبیین مدار اول تصریح می‌کند که برای بازتولید طبقه سرمایه‌دار، باید تمام‌مدت یک نرخ مثبت انباشت حفظ شود. به زعم وی، وقتی سرمایه‌داران منفرد در کنار هم، تولیدِ تجمعی وسایل تولید و مصرف را شکل می‌دهند، پتانسیل بحران ناشی از عدم تناسب میان تولید و مصرف پدید می‌آید که مولد انباشت مازاد است (مازاد کالاها، مازاد سرمایه منقول/ غیرمنقول، کار مازاد، گرایش نزولی نرخ سود و یا ترکیبی از اینها). هاروی در ادامه و در تبیین مدار دوم با اشاره به دو صورت‌بندی سرمایه ثابت («محیط مصنوع [فضا/ مکان] برای تولید»^۱) و پشتوانه مصرف («محیط مصنوع برای مصرف»^۲) استدلال می‌کند که یک راه‌حل شدنی هرچند موقتی برای رفع مسأله بحران انباشت مازاد در مدار اول و تحقق شرایط به صرفه‌تر تولید اضافه‌ارزش، تغییر مسیر جریان سرمایه به سوی مدار دوم است که البته برای سرمایه‌داران منفرد، به دلایلی همچون بزرگ‌مقیاس و طولانی‌مدت بودن سرمایه‌گذاری‌ها در محیط مصنوع و دشوار بودن قیمت‌گذاری‌شان، و احتمال آزاد بودن استفاده جمعی از آنها، دشوار است. در نتیجه، سرمایه‌داران معمولاً در مدار اول انباشت مازاد کرده، و در مدار دوم سرمایه‌گذاری ناقص می‌کنند. بدین ترتیب برای جریان سرمایه در مدار دوم، وجود یک بازار کارکردی، و شاید، وجود دولتی مشتاق به تأمین مالی و تضمین پروژه‌های طولی‌مدت و بزرگ‌مقیاس مرتبط با محیط مصنوع ضروری می‌شود. تغییر مسیر جریان سرمایه از مدار اول به دوم زمانی توجیه‌پذیر است که جلوه‌های متنوع انباشت مازاد به شکل سرمایه پولی-که قادر به حرکت آزادانه است-درآیند. نتیجه آنکه، باید نهادهای مالی و دولتی‌ای را متصور باشیم که در قامت نوعی مرکز فرماندهی جمعی که میانجی و ناظر بر مناسبات میان مدارهای اول و دوم سرمایه است، کل فرایند را کنترل می‌کنند و ماهیت و شکل این نهادها و سیاست‌هایی که اتخاذ می‌کنند، نقش مهمی در رصد یا ارتقاء جریان‌های سرمایه در مدار دوم ایفا می‌کند. بنابراین، یک تغییر در این ساختارهای میانجی، می‌تواند با تحدید برخی مجاری حرکت سرمایه در یکجا و گشایش مجاری جدید در جایی دیگر، بر حجم و سمت‌وسوی جریان‌های سرمایه اثرگذار باشد (هاروی، ۲۰۱۲، ۴۶-۳۹).

آنچه ذکر آن رفت، «شهری شدن سرمایه»^۳ (هاروی، ۱۹۸۵) نام دارد که هزاران کارگر/ کارکن در تولید آن نقش دارند و کارشان مولد ارزش و اضافه‌ارزش است. پس امروز، به جای کارخانه، مکان‌های شهری سایت اصلی تولید ارزش، و قربانی نیاز پایان‌ناپذیر انباشت سرمایه‌اند و ابزاری در خدمت تولید و جذب سرمایه‌های مازاد، یعنی اساساً کالبدی در حال تخریب و بازسازی دائم در جهت رفع نیازهای انباشت (صداقت، ۱۳۹۶). بر این اساس، مکان‌های شهری فرم منحصربه‌فردی از سرمایه که تثبیت شده در فضا است را نمایندگی می‌کنند (کاتبرت، ۱۳۹۴، ۱۴۸) و البته خود در برابر انباشت آتی سرمایه به یک مانع فضایی بدل می‌شوند. حذف موانع فضایی در گذر زمان به‌ویژه در بحران‌های اضافه‌انباشت مهم می‌شود. از آنجایی که سرمایه‌گذاری در مکان‌ها مستلزم ایجاد سازه‌ای فیزیکی برای تولید، گردش، مبادله و مصرف است و نظر به آنکه این سرمایه ثابت در محیط مصنوع، قابل حمل در فضا نیست و ارزش گنجانده شده در آن را نمی‌توان بدون تخریب جابه‌جا کرد (ژلنیتس، ۱۳۹۶، ۲۲۴-۲۱۷ به نقل از هاروی)، پس حذف موانع فضایی و به تبع آن تحقق انباشت، مستلزم رویه‌هایی است که سلب مالکیت^۴ و تخریب خلاق^۵ دو مستمسک اصلی در این زمینه‌اند. تصاحب منابع اشتراکی در شهر در جهت انتفاع خصوصی که به مدد جایگاه تعیین‌کننده نهادهای دولتی و فرادولتی در تصرف، تجهیز و تخصیص منابع، یا به مدد نقش تعیین‌کننده سرمایه‌های مالی، تجاری، مستغلاتی و پیمانکاری در قالب نهادی بنگاه‌های غول‌پیکر صورت می‌گیرد (صداقت، ۱۳۹۶)، رویه غالب در سلب مالکیت از عموم است (جدول ۳). در این اثنا، انباشت سرمایه یک فرایند تخریب خلاق را از مکان طلب می‌کند که طی آن، مکان‌های قدیمی (موانع فضایی) تخریب می‌گردند، تغییر شکل می‌دهند و بازسازی می‌شوند تا سرمایه جدیدی بیافرینند. بدین ترتیب باید اذعان کرد که مکان‌های شهری، بخش لاینفک فرایند انباشت و بخش ساختاری اقتصاد سرمایه‌داری‌اند و نه صرفاً یک رخدادهای زیباشناختی برای خلق سرمایه نمادین (کاتبرت، ۱۳۹۴، ۱۴۸).

^۱ fixed capital (built environment for production)

^۲ consumption fund (built environment for consumption)

^۳ urbanization of capital

^۴ dispossession

^۵ creative destruction: این عبارت از مانیفست مارکس و بعدها توسط جامعه‌شناس مارکسیست، سومبارت، و اقتصاددان معروف، جوزف شومپیتر وارد ادبیات نظری شد و به سازوکارهای ویرانی نظم قدیم اقتصادی و تخریب ثروت‌های کهنه، و در مقابل زایش ثروت‌های جدید (کالاها و مصرف‌کنندگان جدید، روش‌های تولید جدید، شیوه‌های مبادله جدید و گونه‌های جدید سازماندهی صنعتی) اشاره دارد که ضامن بقای سرمایه‌داری است.

جدول ۳

انباشت و اضافه ارزش از گذر ارتباط میان مدارهای اول و دوم سرمایه

ارزش مسئله	پشتوانه مصرف	سرمایه ثابت	نحوه تحقق	نوع سرمایه	مدارهای سرمایه	دستور کار سرمایه‌داری
استفاده و مبادله	محصولات تولیدی	کلیه وسایل تولید	افزایش طول زمان کار و تغییر در نیروهای مولد(هاروی، ۱۹۸۵)	سرمایه مولد	مدار اول	تسهیل و تسریع انباشت سرمایه و خلق اضافه ارزش
دارایی و مبادله	وام‌های رهنی مسکن، اوراق بدهی(قرضه) شهری ^۴ و ... در قامت تسهیل‌کننده‌های عرصه مصرف(هاروی، ۲۰۱۲، ۴۵-۴۶)	به شکل سرمایه پولی درآوردن از طریق تمهیداتی همچون عرضه پول و یک نظام اعتباری(سرمایه موهوم) ^۵ در قامت تسهیل‌کننده‌های عرصه تولید(هاروی، ۲۰۱۲، ۴۵-۴۶)	حذف موانع فضایی از طریق سلب مالکیت و تخریب خلاق برای تولید محیط مصنوع با سازوکارهایی همچون قطبی‌سازی، اعیان‌سازی، حصارکشی، به‌حاشیه‌راندن، قدسی‌سازی، نظام اعتباری بانکی و ...	سرمایه نامولد و موهوم	مدار دوم	

حق به شهر، نابرابری و امر طبقاتی / تضاد طبقاتی

لوفور در جستار معروف «حق به شهر» در اواخر دهه ۶۰، این حق را هم فریادی بلند در پاسخ به درد آگزیستنیال ناشی از بحران ملامت‌بار زندگی روزمره، و هم یک مطالبه برای خلق یک زندگی شهری بدیل کمتر بیگانه، لذت‌بخش، پرمعناتر، تعارض‌آمیز و دیالکتیکی می‌داند(هاروی، ۲۰۱۲، X). نخستین ایده‌ها درباره حق به شهر در دهه ۱۹۶۰ شکل گرفت که سیاست‌نوسازی شهری بعد از جنگ جهانی، نو را جای کهنه می‌گذاشت، اما نه به‌عنوان محصول مشارکت کنشگرانه شهروندان در فرآیند تصمیم‌گیری و اجرا، بلکه برآمده از یک ساختار دیوان‌سالار. در مقابل، نزد لوفور، حق به شهر یعنی خالقان زندگی شهری، مردم کوچک‌بازار، مدعیان اصلی آنچه تولید کرده‌اند، باشند؛ یعنی حق جمعی شهروندان برای کنترل دموکراتیک بر فرآیند بهره‌برداری از اضافه‌ارزش در توسعه شهری و به‌عبارتی حق کنترل دموکراتیک ایشان بر پروژه‌ها و فرآیند تخصیص منابع در شهر(صدافت، ۱۳۹۳). از آنجایی مجرای اصلی کاربرد سرمایه مازاد در شهر، فرایند تولید فضا/مکان است، ایجاد مدیریت دموکراتیک روی مصارف شهری آن، حق به شهر را معنا می‌بخشد(خسروی، ۱۳۹۸، ۵) و هرگونه فرایندی غیر از این، منشأ سازوکارهای نابرابر ساز است. آنتونیادیس و آپوستول^۲(۲۰۱۴) بر مبنای نظریه حق به شهر لوفور، چهارگانه حق دسترسی به منابع شهری، حق شناخته شدن به‌عنوان بخشی از هویت جمعی، حق مشارکت در تصمیمات شهری و حق مالکیت بر منابع عمومی شهر را تبیین می‌کنند(حبیبی و همکاران، ۱۳۹۸، ۱۱۲).

به زعم هاروی(۲۰۱۲، ۵)، شهرها از آغاز برآمده از تمرکز جغرافیایی-اجتماعی یک محصول مازاد بوده‌اند. این مازاد انطباق تقریباً کاملی با مفهوم مارکسی اضافه‌ارزش دارد؛ البته هاروی در این مازاد، نه فقط موتور برای شکل‌گیری شهرها، بلکه همچنین عاملی برای افزایش نابرابری‌ها و تنش‌ها را نیز می‌بیند(جودی گل‌لر، زمانیان و فتجی ۱۳۹۴، ۱۰۵). این مازادها از جایی و از کسی استخراج شده، در حالی که، کنترل بر جذب و استفاده امر مازاد نوعاً در دستان معدودی(مثلاً یک اُلگارشی مذهبی یا نظامی) بوده و هست و شهرها از این بابت، آسیب‌دیده و زخم‌خورده‌اند(رفعیان، قاسمی و نوذری، ۱۳۹۸، ۲۵). جذب مازاد از طریق تغییر و تحولات شهری از مجرای سلب مالکیت و تخریب خلاق، همواره واجد یک بُعد طبقاتی است، چراکه معمولاً غیربرخورداران و به‌حاشیه‌رانده شده‌ها از قدرت سیاسی‌اند که از این فرایند رنج می‌برند(هاروی، ۲۰۱۲، ۲۲-۱۶). از این رو، مبارزات طبقاتی در سپهر شهری بر سر فضای شهری(نقطه استخراج ارزش و تحقق و تصاحب آن) و کیفیت زندگی روزمره، درست به همان اندازه مبارزات در فضای کار برای تولید و تحقق ارزش اهمیت داشته و دارد(هاروی، ۱۳۹۳ و رهنما، ۱۳۹۷). استدلال لوفور این بود که فضای اجتماعی همان جایی است که روابط غالب تولید، در فضا بازتولید می‌شوند و از آنجایی که بقای سرمایه‌داری وابسته به تصرف و تولید فضاست، بحران نهایی سرمایه‌داری لحظه‌ای است که روابط تولید دیگر نمی‌توانند بازتولید شوند، و نه زمانی که خود تولید متوقف می‌شود. بدین ترتیب، مبارزه طبقاتی باید بر همین نقطه آسیب‌پذیر سرمایه‌داری متمرکز شود(سوجا، ۱۳۹۶، ۸). به زعم لوفور(۱۹۷۰)، این مبارزه فرم یک انقلاب شهری را دارد که برای احقاق حق به شهر و کنترل بر زندگی روزمره رخ می‌دهد. او پروبلماتیک فضایی را، با

^۱ credit system

^۲ fictitious capital

^۳ Consumer credit: یک بدهی شخصی تقبل شده برای خرید کالا و خدمات. کارت‌های اعتباری برای خرید کالاها و خدمات، شکلی از اعتبار مصرف‌کننده هستند.

^۴ Municipal debt: اوراق قرضه‌ای که توسط دولت یا شهرداری در جهت تأمین مالی مخارج سرمایه‌ای(ساخت بزرگراه‌ها، پل‌ها، مدارس و ...) منتشر می‌شود.

^۵ Antoniadis & Apostol

جای دادن روابط طبقاتی در ساختارها و تعارضات فضای اجتماعی، به یک موقعیت مرکزی در مبارزه طبقاتی ارتقاء می‌دهد؛ اما نه بدان معنا که مبارزه فضایی جانشین مبارزه طبقاتی شود؛ بلکه لوفور معتقد است که هیچ انقلاب اجتماعی‌ای نمی‌تواند بدون این که همزمان نوعی انقلاب فضایی آگاهانه باشد، موفق شود (سوجا، ۱۳۹۶، ۹ و گوناردنا، ۱۳۹۴، ۱۷۵). گاه این مبارزات طبقاتی، به جایی می‌رسد که به تضاد طبقاتی می‌انجامد، و می‌تواند یک عامل مهم در تبیین فرم شهر و مکان‌های شهری به‌واسطه سازوکارهای کنترل اجتماعی باشد (کاتزنلسن^۱، ۱۹۷۶؛ گوردون^۲، ۱۹۷۷). به‌طور مثال، گاتدینر (۱۳۹۹، ۱۰۶-۱۰۷) با اشاره به برخی اعتصاب‌های کارگری در برهه‌ای از تاریخ آمریکا، تصریح می‌کند که طبقه سرمایه‌دار با نیت جدا کردن نیروی کار از این تهییج‌های جمعی، کارخانه‌ها را به بیرون از شهرهای پرجمعیت منتقل می‌کند که هدفی جز کنترل اجتماعی و مقابله با تضاد طبقاتی نداشت و به شکل‌گیری یک فرم مکانی جدید در پیرامون شهرها منجر شد؛ باید اذعان کرد که تمهیدات فناوریانه حمل‌ونقلی همچون ساخت راه‌آهن صرفاً یک تسهیل‌گر این فرایند سیاسی-اقتصادی بود و نه علت آن. روایت تحلیلی احسانی (۱۳۹۸) از برخی نابرابری‌ها و تضادهای طبقاتی میان کنشگران دخیل در برپایی صنعت نفت به‌عنوان یکی از عوامل مهم دخیل در چگونگی شکل‌گیری محیط مصنوع شهر نفتی آبادان نیز ناظر بر همین امر است. لوفور (۱۹۷۹، ۲۸۹) تضاد طبقاتی را مولد تضاد فضایی می‌داند، چراکه باور داشت دولت و اقتصاد سرمایه‌دارانه در قامت طبقه فرادست، فضا را به یک انتزاع و همگنی فروکاسته‌اند و مستمراً در حال پاره‌پاره کردن، پودر سازی و سلسله‌مراتبی نمودن آن هستند؛ این فضا، فضای مسلط است و در تضاد با مطالبات فضایی انضمامی و ناهمگن از سوی انبوهی از سایر کنشگران در زندگی روزمره‌شان قرار دارد (گاتدینر ۱۳۹۹، ۱۵۶-۱۵۷).

بدین ترتیب، تحقق عدالت شهری، در گرو تغییر سازوکارهای شهری نابرابر ساز و به‌رسمیت شناختن آندسته از روش‌های تولید، مصرف و توزیع/بازتوزیعی است که ساختار طبقاتی را جهت نیل به برابری بازسازماندهی کنند (مارکوزه، ۲۰۰۹، ۴-۵). یکی از ایده‌های سوسیال-دموکراسی جهت افزایش برابری در جامعه اینست که پدیده‌های مختلف-از جمله مکان‌های شهری-از سیطره بازار درآمده و در دایره حوزه عمومی قرار گیرند (هاروی، ۱۳۹۸) و به زعم گاتدینر (۱۳۹۹، ۱۸۳) این جز به‌واسطه پراکسیس اجتماعی-فضایی که مکمل مبارزه طبقاتی است، میسر نمی‌شود. با مدد از مفهوم‌شناسی فرانکفورتی‌ها، و به تاسی از برنر (۱۳۹۶)، می‌توان این پراکسیس را گذر از امر بالفعل^۳ به امر ممکن^۴ تلقی کرد؛ کاویدن امکان‌هایی برای آشکال‌رهایی‌بخش شهرگرایی که درون مکان‌های شهری معاصر نهفته و در عین حال، به شکلی سیستماتیک با همراهی فرایندهای نابرابر ساز سرکوب می‌شوند.

دوگانه دولت-بخش خصوصی؛ توزیع و بازتوزیع اضافه‌ارزش به‌میانجی مکان‌های شهری

ترکیب، نقش و جایگاه نهاد دولت و بازار در قامت سازمانی سیاسی-اقتصادی، تمامیت سیستم اجتماع و آنچه از آن با عنوان حکمروایی مکان یاد می‌شود را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد (شریف‌زادگان و حسین‌آبادی، ۱۳۹۹، ۱). مارکس باور داشت که دولت یکی از عوامل اثرگذار بر اقتصاد سیاسی شهرها در سرمایه‌داری است (ادل^۵، ۱۳۸۰، ۵۶). برای تبیین این اثرگذاری هم می‌توان به رویکرد ساختارگرایانه پولانتزاس^۶ (۱۹۷۳، ۱۹۷۶) و هم غیرساختارگرایانه لوفور (۱۹۷۹) اتکا کرد. پولانتزاس دولت را به‌مثابه تراکم‌یافتگی مادی منافع و روابط قدرت طبقاتی و تنظیم‌کننده تضاد طبقاتی در نظام سرمایه‌داری می‌داند که در بلندمدت منافع سرمایه‌انحصاری را حاصل می‌کند. کستلز (۱۹۷۸، ۱۶۹) نیز با تبعیت از وی و با طرح مفهوم مصرف جمعی معطوف به کالاهای عمومی، بر نقش هزینه‌کرد دولت در تولید و توزیع این کالاها، بازتولید نیروی کار از این طریق و سازمان‌دهی فضایی-مکانی آن (مسکن، نوسازی بافت شهری یا ایجاد زیرساخت‌های شهری و ...) تأکید دارد، چراکه به زعم وی، بخش خصوصی چندان انگیزه‌ای برای تأمین چنین کالاهایی ندارد. بدین ترتیب، در بطن نظام سرمایه‌داری، مکان‌های شهری در اندیشه کستلز، سایت بازتولید نیروی کار از طریق هزینه‌کرد دولت‌اند؛ چنین عملکردی از سوی دولت، حتی در مقیاس آمایش ملی، نابرابری‌ها را دامن می‌زند (کسانی، تقوایی، بیک‌محمدی و زالی، ۱۳۹۶، ۸). از سویی دیگر، لوفور با رویکردی غیرساختارگرایانه، باور دارد که اهمیت فضاها و مکان‌های شهری نزد دولت، در نحوه استفاده از آنها جهت تضمین کنترلش است؛ به زعم وی، دولت را نمی‌توان صرفاً به پیگیری منافع اقتصادی سرمایه‌فروکاست، چراکه منافع خود را نیز دنبال می‌کند که معطوف به تقویت نفوذش در جامعه است و خلق فضایی مناسب با چنین منافی، بخش ذاتی کنشگری دولت است (لوفور، ۱۹۷۹، ۲۸۸). از این رو، به اعتقاد لوفور، فضا/مکان، و سازمان‌دهی فضایی-مکانی، ابزار اعمال قدرت از سوی دولت و سازوکاری برای کنترل اجتماعی است.

¹ Katznelson

² Gordon

³ The actual

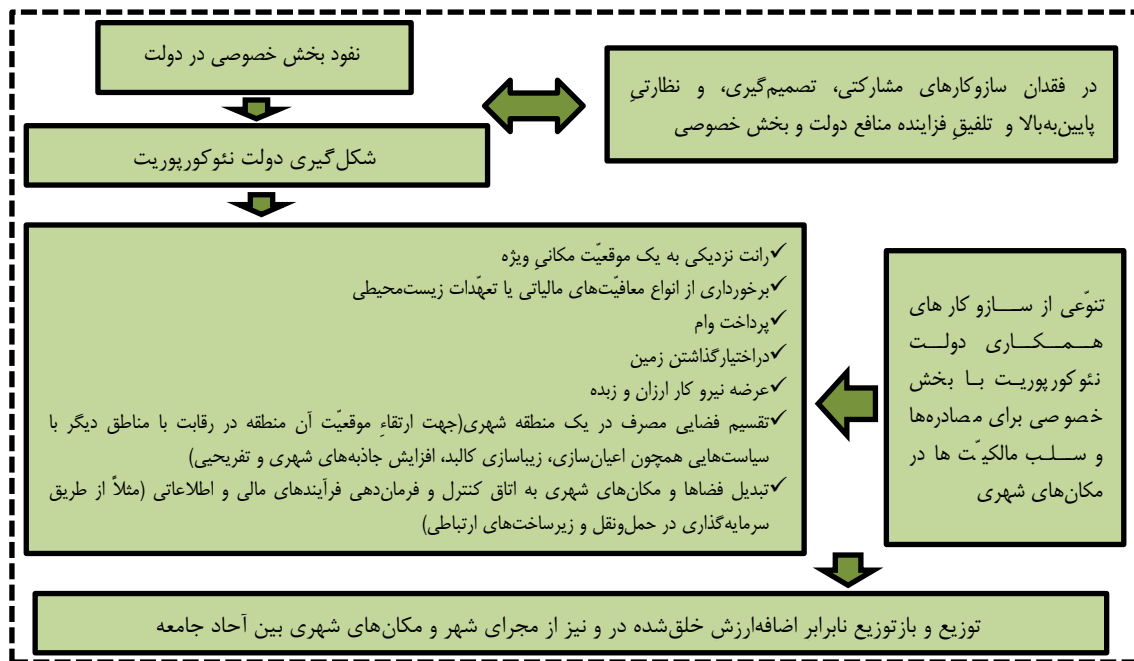
⁴ The possible

⁵ Edel

⁶ Poulantzas

فارغ از تفاوت این دو نوع رویکرد، بخش قابل‌توجهی از تحلیل‌های چپ اعتقاد دارند که دولت، نقش واسطه نزاع بر سر مکان‌های شهری و به طور عام محیط مصنوع را از طریق مداخله و تسهیل‌گری در آن ایفا می‌کند (سوجا، ۱۳۹۶، ۷ و ژلینتس، ۱۳۹۶، ۲۳۹) و در کنار تکثری از سازوکارهای مختلف، تخصیص فضا یکی از مجاری مداخله دولت جهت ایفای نقش تسهیل‌گری است (هاروی، ۱۹۷۹، ۱۴-۱۷) که گاه به دلیل عدم توانایی سرمایه‌داران منفرد در تأمین ابزار جمعی و گاه به دلیل تعدیل ستیزهای طبقاتی از طریق میانجی‌گری دولت در جهت هدایت سرمایه‌گذاری صرفاً در زمینه‌هایی که به لحاظ اجتماعی حساس تلقی می‌شوند، صورت می‌گیرد (هاروی، ۱۹۸۲، ۴۰۴ و ژلینتس، ۱۳۹۶، ۲۳۹). این بده‌بستان‌ها در بسیاری از مواقع موجب نفوذ بخش خصوصی در دولت می‌شود؛ کمالینکه مارکس اذعان دارد که طبقه بورژوا (سرمایه‌دار و صاحب ابزار تولید) با نفوذ بر دولت به انحاء مختلف، آن را وامی‌دارد تا تسهیلات لازم برای انباشت سرمایه‌دارانه را فراهم کند (ادل، ۱۳۸۰، ۵۶).

بحران‌های مالی رخ داده در قرن ۲۰، زمینه چنین نفوذی را بیش‌ازپیش مهیا کرد و همسوسدن نقش تنظیم‌گر دولت با سرمایه خصوصی، موجب رخنه ساختاری و عملکردی بخش خصوصی در دولت‌ها (کاتبرت، ۲۰۱۴، ۱۲)، و تلفیق منافع دولت و این بخش و شکل‌گیری یک نظام جدید حکمروایی (دولتِ نئوکورپوریت^۱) شد. در این نظام نوین، دولت برای کنترل بر هزینه‌کرد و بازتوزیع مازادها در شهر، سرمایه خصوصی و طبقات فرادست را در شکل‌دهی فرایندهای شهری رجحان می‌دهد (هاروی، ۲۰۱۲، ۲۲-۲۳) و با پایین‌نگه‌داشتن هزینه‌ها از طریق بازتوزیع نابرابر اضافه‌ارزش خلق شده در مکان‌های شهری، تولید محیط مصنوع را منطقی می‌کند (ژلینتس، ۱۳۹۶، ۲۴۰). وفق نقد کاتبرت (۲۰۱۴، ۱۲)، دولت نئوکورپوریت و ایدئولوژی نئولیبرال باور دارند که خودتنظیمی بازار، کارسالاری، انباشت بدوی، و مالکیت خصوصی بیشترین نفع را برای همگان دارد و حد مداخله دولت تا آنجاست که این اهداف را تسهیل نماید. بدین ترتیب، ایدئولوژی مذکور، مصادره قدرت و تصاحب املاک عمومی توسط یک قشر پرنفوذ را توجیه می‌کند (مون‌بیوت^۲، ۲۰۱۲، ۱۸). سازوکار اصلی این مصادره‌ها (سلب مالکیت‌ها) نیز دولت نئوکورپوریتی است که به میانجی دیسپلین‌های شهری، لیبرالیزه کردن سیاست‌های اقتصادی معطوف به مکان را انجام می‌دهد (کاتبرت، ۲۰۱۴، ۱۲). این همکاری دولتی-خصوصی، ماهیتی سوداگرانه دارد و این دولت است که غالباً متحمل ریسک می‌شود، درحالی‌که بخش خصوصی منافع را به خود اختصاص می‌دهد. همین نقش نهادهای دولتی در جذب ریسک است که مولد یک کاسب‌کارسالاری^۳ شهری از سوی بخش خصوصی است (هاروی، ۱۳۹۵ الف و ملوچ^۴، ۱۳۹۷، ۳-۲) و با بازتوزیع نابرابر اضافه‌ارزش، موجب تضییع حق به‌شهر می‌شود (شکل ۵).

شکل ۵. بازتوزیع نابرابر اضافه‌ارزش؛ پیوند دولت و بخش خصوصی در بستر نئوکورپوریتیسم

¹ neo-corporate state

² monbiot

³ entrepreneurialism

⁴ Molotch

میانجی‌گری دیسپیلین‌های شهری؛ آکادمی و بازار مکان

وفق اقتصاد سیاسی، مسأله شهر و مکان‌های شهری گره‌ای ناگسستگی با منافع متکثر و متعارض دارد. در واقع مسأله، نحوه بهره‌مندی از اضافه‌ارزش و مازاد تولیدشده در فضاها و مکان‌های شهری است؛ اینکه چه کسانی و چگونه از این مازاد منتفع می‌شوند؟ (ملک‌پور ۱۳۹۶). به تاسی از هورکهایمر و برخی دیگر از چهره‌های شاخص مکتب فرانکفورت که به انتقاد از علم پوزیتیویستی/بورژوازی (توجه صرف به داده‌های تجربی و دوری از نیازهای راستین بشر) و نقد عقلانیت ابزاری و تبیین نقش آنها در تقسیم کار نظام سرمایه‌داری [در اینجا تقسیم کار میان آکادمی و بازار] پرداختند (بشیریه ۱۳۷۸، ۱۷۱-۱۸۱)، می‌توان استنباط نمود که راهکار مواجهه با مسأله شهری، نه فنی و تکنوکراتیک (رویکردی به‌شدت تقلیل‌گرایانه)، بلکه سیاسی (رویکردی واقع‌گرایانه) است و سر به سوی دموکراتیزه کردن نظام شهری و احقاق واقعی حق‌به‌شهر دارد (ملک‌پور، ۱۳۹۶) و یا به تعبیر فرانکفورتی‌ها، نقد سیاسی‌زدایی و نقد نگاه صرفاً فنی به مسائل جامعه و ضرورت احیاء نگاه سیاسی در راستای مشارکت و مباحثه عمومی (قنبرلو، ۱۳۹۸، ۲۰۰-۲۰۶)، ضرورتی انکارناپذیر برای رفع مسائل شهری است. با چنین تبیینی، دیسپیلین‌های شهری مستلزم بازتعریف اساسی‌اند.

به نقل از کاتبرت (۱۳۹۱، ۱۴۷)، یکی از منسجم‌ترین بازتعاریف از دیسپیلین‌های شهری مبتنی بر اقتصاد سیاسی فضا، توسط کستلز (۱۹۸۳، ۳۰۳-۳۰۴) ارائه شده است. وی با اتکا بر بازتعریف سه مفهوم معنا (کارکرد ساختاری تعیین شده برای شهر منبعث از فرایند متعارض موجود در میان کنشگران تاریخی)، عملکرد (نظامی یکپارچه از منابع و ابزارهای سازمانی با نیت اجرای اهداف کلان تعیین شده برای شهر تحت تأثیر معنای آن) و فرم (جلوه نمادین معنای شهری)، تعریفی تازه از برنامه‌ریزی شهری و طراحی شهری ارائه می‌کند. تلقی وی از برنامه‌ریزی شهری، انطباق چانه‌زنانه‌ی عملکردهای شهری با یک معنای شهری مشترک است، و به زعم او، طراحی شهری نیز تلاشی نمادین برای بیان یک معنای شهری مقبول در قالب فرم‌های شهری معین است. چنین بازتعاریفی از دیسپیلین‌های شهری که خود را با واقعیات ماهوی جامعه پیوند می‌دهند، در عین واقع‌نگر بودن، حاکی از ظرفیت آن‌ها جهت دست‌اندازی‌های منفعت‌طلبانه از سوی نظام‌های سلطه نیز هست. چنانکه کاتبرت (۲۰۱۴، ۱۰-۱۲) می‌گوید، در بستر اقتصاد سیاسی فضایی، دیسپیلین‌های حرفه‌ای مطلقاً مطرح نیستند، چراکه پیوند آنها با سرمایه خصوصی، و با رویه‌های انحصارطلبانه، تحلیل‌های شهری را به انحراف می‌کشاند. وی تصریح می‌کند که برنامه‌ریزی، طراحی شهری و معماری به بخشی از سازوکار دولت نئوکورپوریت برای مصادره طبیعت و محیط مصنوع توسط اقشار پرنفوذ بدل شده‌اند؛ جایی که «انباشت به مدد سلب مالکیت^۱ به جلوه مقدسی بدل می‌شود که از طریق انحصاری کردن محیط مصنوع، خدمات عمومی، منابع طبیعی و ... و با مفروض‌انگاشتن اعمال قدرت مطلق سرمایه‌داری بر محیط بیرونی‌اش، در همدستی کامل با دیسپیلین‌های شهری، پیگیری می‌شود». هدایت سرمایه‌های جهانی به سوی مصرف، نیاز متولیان و صاحب‌منصبان به نظم و کنترل، ترس طبقه فرادست و تمایلش به امنیت، و جداسازی‌ها و تقسیم‌بندی‌های مشهود و نامشهود برآمده از طبقه، قومیت، نژاد و گرایش سیاسی، شهر را به‌میانجی ایجاد محیط‌های غیرقابل دسترس و ناآشنا شکل می‌دهند. در این نظم نوظهور، دیسپیلین‌های شهری یقیناً به رکنی محوری بدل شده‌اند (Boano & Talocci 2014, 3). وفق برخی ادعاها، این دیسپیلین‌ها می‌توانند بر الگوهای رفتاری و کارکردی شهروندان اثرگذار باشند (زالی، آبی‌زاده، و باقری‌نیا، ۲۰۱۲، ۳۱) تا جایی که زوکی (۱۹۹۶) باور دارد در نظام سرمایه‌داری، این دیسپیلین‌های شهری بخش لاینفک ثروت‌زایی در جامعه هستند.

آگامین معتقد است که در سرمایه‌داری معاصر (فرم اقتصادی زیست‌سیاست مدرن) و به‌میانجی حوزه مصرف، نوعی جداسازی افراطی رخ داده است و الگوهای مصرف سرمایه‌دارانه، دیسپیلین‌های شهری را به ماشین کالاسازی و همزمان ابژه‌ای در معرض کالایی شدن بدل می‌سازند و محیط‌هایی را ایجاد می‌کنند که جدا و منفک از استفاده آزادانه مردم و تمام شهروندان هستند (Gunder 2011). بوآنو (۲۰۱۴، ۲۵) تصریح می‌کند از آنجایی که روش‌شناسی جریان غالب در دیسپیلین‌هایی همچون طراحی شهری، فاقد یک تحلیل کل‌نگر از بستر سیاسی، اقتصادی، و اجتماعی‌ای است که در آن عمل می‌کند، در نتیجه، در مواجهه با دستور کارهای پر قدرت سیاسی-اقتصادی، غالباً به یک همدستی خاموشی تن می‌دهد (داوی، ۱۹۹۹) و یا به نوعی مصالحه مفرط واداشته می‌شود (اوروتا و فن‌اشتاین، ۲۰۰۸) و بدین نحو، به‌مثابه ابزاری نزد صاحبان قدرت در جهت مشروعیت بخشی به آشکال کاسب کار سالارانه‌ی حکمروایی^۴ عمل می‌کند (هاروی، ۱۹۸۹) و نابرابری‌های اجتماعی-اقتصادی را به راحتی در پس پرده پنهان کرده و درباره آن حرفی نمی‌زند (هوبارد، ۱۹۹۶). دیسپیلین‌های مذکور با پیروی نسجیده از نئولیبرالیسم، و پذیرش ماهیت سرمایه‌داری، به نوعی سیر قهقراپی داشته‌اند (کاتبرت، ۲۰۱۴، ۱۳) و به‌عنوان ابزاری برای تجلی نمایش (کاتبرت،

^۱ accumulation by dispossession

^۲ Zali, Abizadeh, Bagherinia

^۳ Orueta and Fanstein

^۴ entrepreneurial forms of governance

^۵ Hubbard

۲۰۱۱، ۱۵۲) به سوی ایجاد کارزارهای تبلیغاتی پُرسروصدایی کشیده شده‌اند که از آنها به‌عنوان اهرمی برای جلب حمایت همگانی از توسعه‌های مستغلاتی بزرگ‌مقیاس استفاده می‌کنند.

بدین ترتیب و به تعبیر لوفور، دیسپیلین‌های شهری در قامت یک ایدئولوژی، به مدرسان دولت در تولید فضای انتزاعی کنترل‌شده، در دستکاری واقعیت شهری، و در نابودی فضای اجتماعی بدل‌گشته‌اند (گاتدینر ۱۳۹۹، ۱۷۵-۱۷۶).

اما نهاد آکادمی و دیسپیلین‌های شهری برآمده از آن، چگونه به چنین هم‌نشست نامیمونی پیوسته‌اند؟ دیسپیلین‌هایی که مأمون نظری آنها، عرصه آکادمیک است، پیوند غریبی با بازار و نظام حکمروایی شهری و منفعت‌رسانی و نیز کسب انتفاع از فهرست بلند پروژه‌های شهری پیدا کرده‌اند. ایفای نقش همزمان اعضای آکادمی هم به‌عنوان استاد دانشگاه، هم در نقش مهندس مشاور، و هم در قامت یک مدیر شهری که متولّی پروژه‌ها است، راه را برای نقش‌انگیزی آکادمی برای مشروعیت‌بخشی به پروژه‌های شهری هموار کرده که از مصادیق آن می‌توان به پروپاگاندای آکادمیک برای بازآفرینی شهری-در کشور خودمان- به‌عنوان راه‌حل مسائل شهری نام برد. این ائتلاف سه‌ضلعی حکمرانی شهری، آکادمی، و بازار، به زعم لوفور به نوعی «تروریسم فکری» ره می‌برد (واقفی، ۱۳۹۸). در نقطه مقابل، بوآنو (۲۰۱۴، ۳۳) باور دارد که دیسپیلین‌های شهری باید با فهمی فراگیر از «... نقشی که زیبایی‌شناسی فضا و سیاست فضا ... در تولید و بازتولید گسست میان آگاهی از زندگی روزمره شهری ما ... و ساختار جهانی کنونی روابط اجتماعی که به‌نوبه خود مسئول غایی تولید فضاهای برآمده از تجربه زیسته ماست، ایفا می‌کنند» (گون‌واردنا، ۲۰۰۵، ۵۵)، قلمروهای جدیدی را مورد کاوش قرار دهند. همین ترکیب امر زیباشناختی-امر سیاسی است که عمق تأثیر و نفوذ دیسپیلین‌های شهری را آشکار می‌سازد.

نفی جداسازی و لزوم خوانش دیالکتیکی از یک مکان شهری

در طول تاریخ اندیشه، اهمیت مفهوم دیالکتیک در توانایی آن در حل تضادهایی است که ذهن انسان هنگام تبیین پدیده‌ها با آنها برخورد می‌کند (برنت، ۲۰۰۵). به زعم اسمیت^۱ (۲۰۰۹، ۱۳۸)، دیالکتیک می‌تواند هرگونه سیستم بسته اندیشه را درهم‌شکند. هگل و به تبع آن مارکس نیز مبنای اندیشه خود را با تکیه بر دیالکتیک بنا نمودند که ماتریالیسم دیالکتیکی از پس آن برخاست. به زعم لوفور (۱۹۷۴) و هاروی (۲۰۰۶)، فهم اقتصاد سیاسی مارکسی جز از طریق مفاهیم رابطه‌ای-دیالکتیکی ممکن نیست و فهم منفک از هم مفاهیم متنوع فضایی-مکانی ره به جایی نمی‌برد و از همین رو است که باور دارند، فضا/مکان یک انتزاع انضمامی است (گاتدینر، ۱۳۹۹، ۱۵۹). با چنین فرضی، در ادامه، ضرورت قوام‌بخشی^۲ فهم رابطه‌ای یکپارچه از مکان‌های شهری تبیین می‌شود.

مفهوم جدایی/جداسازی [کارگر از وسایل تولید و محصول کارش] از اهم مفاهیم مورد انتقاد مارکس به سرمایه‌داری کلاسیک بود و گی‌دُبور (۱۹۶۷) در کتاب «جامعه نمایش»، این نقد را به جامعه مصرفی پس از جنگ جهانی بسط داد. نزد دُبور، جداسازی ترکیبی است از بیگانگی، بت‌وارگی، و شی‌وارگی در جهت تبیین واقعیت معاصر فرم کالا. گون‌واردنا (۱۳۹۴، ۱۶۲-۱۶۳)، ارتباطی را میان این جداسازی با تقسیم تفکر مدرن به سه شاخه حقیقت/صدق (فهم)، خوبی/نیکی (خرد)، و زیبایی (قضاوت) متأثر از سه‌گانه کانت^۳ برقرار کرده و تأسّف فرانکفورتی‌هایی همچون آدورنو و هورکهایمر در کتاب «دیالکتیک روشن‌گری» (۱۹۴۷) نسبت به جداسازی این سه مفهوم و زنده‌ترین شکل آن، یعنی یک خرد ابزاری^۴ را یادآور می‌شود. او به‌منظور اتصال مفهوم جداسازی با مباحث شهری، تناظری میان سه‌گانه کانت با سه تئوری کوین لینچ (۱۹۸۱) در کتاب «تئوری شکل شهر» (عملکردی: شهری که داریم؛ هنجاری: شهری که می‌خواهیم؛ و برنامه‌ریزی و تصمیم: واسط رسیدن از شهری که داریم به شهری که می‌خواهیم) برقرار می‌کند و برای پیوند دوباره آنها، بر ضرورت وجود یک پراکسیس شهری رادیکال (زیبایی) در جهت نقشی‌آفرینی به‌عنوان واسطی میان شناخت ما از شهری که داریم (حقیقت) و ایده‌های مان از شهری که می‌خواهیم (خوبی) تأکید می‌ورزد. گی‌دُبور (۱۹۶۷، بند ۱۷۱) در موضعی رادیکال، تصریح می‌کند که در شهرگرایی، با شالوده و تأمین‌کننده نیروهای سرمایه‌داری در مقام جداسازی‌ها و با خود فناوری جداسازی^۵ سروکار داریم. دُبور و سیتواسیونیست‌ها برای رهایی از این نیروهای جدایی‌ساز، با بازتفسیر برنامه هگل، هولدرلین و شلینگ تحت‌عنوان «ایدئالیسم آلمانی»^۶، آن را در قالب ترکیبی از مداخلات انتقادی، آینده‌نگرانه، و سیاسی-اجتماعی ذیل نام «شهرگرایی یکپارچه»^۷ به کار گرفتند که تأکیدش بر نفی جداسازی، و عدم انفصال شهر به مثابه

1 Burnet

2 Smith

3 (judgment)Beauty // (reason)Goodness // (understanding) Truth / نقد عقل محض، ۱۷۸۱؛ نقد عقل عملی، ۱۷۸۸؛ و نقد قوه حکم، ۱۷۹۰

4 instrumental reason

5 technology of separation

6 Program of German Idealism

7 unitary urbanism

اثر هنری از بستر پیرامونش بود(چاردروننت^۱، ۲۰۰۳، ۳). در تولید این نوع شهرگرایی، سرمایه و دولت نقشی ندارند، بلکه مولد آن، مجموعه اصول سیاسی دموکراتی است که توسط مردم در زندگی روزمره شان^۲ سازمان می‌یابند(گون‌واردنا، ۱۳۹۴، ۱۶۳-۱۶۴).
 کمی پیش از موقعیت‌گرایان، کاسیرر^۳(۱۹۴۴، ۴۴-۴۲) تجربه فضایی-مکانی را به سه دسته ارگانیک^۴، ادراکی^۵ و نمادین^۶ تقسیم کرد که اولی با تجربه زیستی هر ارگانسمی در فضا و لزوم انطباق دائم با شرایط فضا در جهت بقا؛ دومی با حواس^۵ گانه؛ و سومی با فضای انتزاعی مرتبط است. کاسیرر از رابطه درهم‌تنیده و دیالکتیکی این سه نوع تجربه فضایی جهت فهمی جامع از فضا/مکان دفاع می‌کند. لوفور^۷(۱۹۹۱، ۴۴-۱۱) به تأسی از کاسیرر و در تداوم مسیر موقعیت‌گرایان، در آغاز کتاب تولید فضا، از نیاز به یک نظریه یکپارچه^۸ می‌گوید که هدفش، ساخت یک وحدت نظری-دیالکتیکی میان امر فیزیکی(طبیعت-فضای دریافته/پرکتیس فضایی)^۹، امر ذهنی(انتزاعات منطقی و فرمال-فضای انگاشته یا تصور شده/بازنمایی فضا)^{۱۰}، و امر اجتماعی(فضای زیسته/فضای بازنمایی)^{۱۱} و ممانعت از درک جداگانه آنها است که به باور وی خواسته سرمایه‌داری جهت استیلای فضای انتزاعی بر فضای اجتماعی است(گاندینر، ۱۳۹۹، ۱۹۲-۱۹۳). سوجا^{۱۲}(۱۳۹۶، ۲) نیز تصریح می‌کند که روابط فضایی تولید مستقل از روابط اجتماعی تولید نیست بلکه به شکل دیالکتیکی درهم‌تنیده‌اند. اجزای روابط کلی تولید هم‌زمان هم اجتماعی هستند و هم فضایی.

در همین راستا، هاروی^{۱۳}(۱۳۹۵ب) نیز از ضرورت فهم یکپارچه نسبت به سه مفهوم فضای مطلق^{۱۱}، فضا نسبی^{۱۲}، و فضای رابطه‌ای^{۱۳} در قامت اجزاء شکل‌دهنده فضا/مکان می‌گوید. فضای مطلق، یک فضای اقلیدسی/نیوتنی/ادکارتی است که رخدادها در چارچوب آن رقم خورده و سنجش استاندارد و محاسبه در آن امکان‌پذیر است(فضای نقشه‌برداری و مهندسی، فضای مالکیت خصوصی و دیگر مرزبندی‌های قلمرویی). فضای نسبی عمدتاً با نام انیشتین و هندسه‌های نااقلیدسی گره خورده و وفق آن، تمام صورت‌های اندازه‌گیری، به چارچوب مرجع ناظر وابسته است و این فضا را نمی‌توان مستقل از زمان فهمید(وابستگی گردش مردم، کالاها، خدمات، و اطلاعات به پول، زمان، انرژی و اموری از این دست جهت غلبه بر اختلاف فاصله). دست آخر، مفهوم فضای رابطه‌ای بیش از همه با نام لاینیتز عجین است؛ یعنی این که چیزی به نام فضا و زمان بیرون از روندهایی که آنها را تعریف می‌کنند، وجود ندارد. یک رخداد یا شی در یک نقطه از مکان، با توسل به آن چه تنها در همان نقطه وجود دارد، فهم نمی‌شود، و به هر چیزی که در اطرافش رخ می‌دهد وابسته است. حال پرسش اینست که فضا، مطلق است یا نسبی یا رابطه‌ای؟ به تعبیر هاروی، هر سه آنها در متن یک تنش و تعامل دیالکتیکی. یک میدان تاریخی، مکانی مطلق است که در عین حال هم‌زمان در فضا-زمان، نسبی و رابطه‌ای نیز هست. اساساً موضوعات و مسائل شهری معطوف به فضا و مکان، ماهیت غیرقابل تفکیک و درهم‌تنیده دارند(رحمانی، عزیزی و نوریان، ۱۳۹۸، ۱۵).

جدول ۴

خوانش یکپارچه دیالکتیکی از یک فضای شهری

متفکران	نام اثر	سه گانه‌های فضایی
کاسیرر	جستاری درباره انسان	ادراکی
موقعیت‌گرایان	جامعه نمایش	فضا/مکان شهری به مثابه مقر موقعیت‌سازی
لوفور	تولید فضا	فضای دریافته/پرکتیس فضایی / فضای فیزیکی
هاروی	فضا به‌سان یک کلیدواژه	فضای مطلق - فضای نسبی - فضای رابطه‌ای

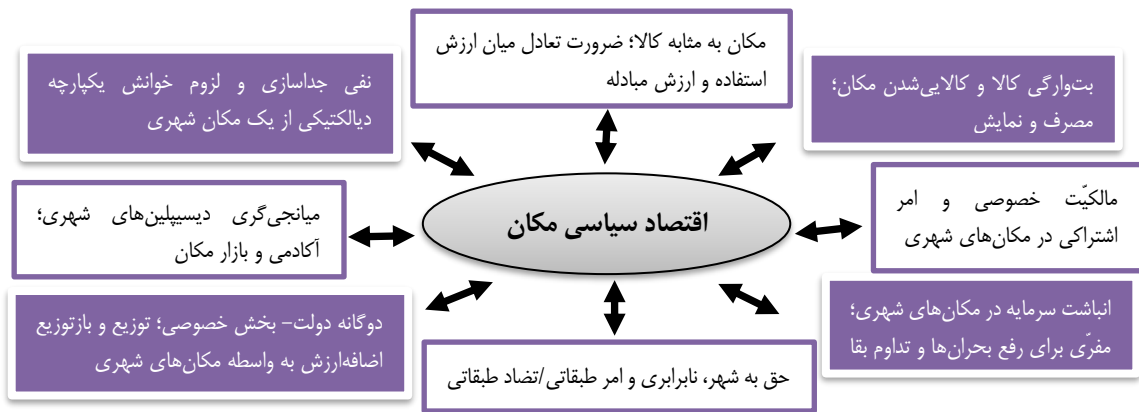
به‌زعم هاروی هر یک از اجزا سه‌گانه‌اش می‌توانند به فراخور موقعیت، به هر یک از سه‌گانه‌های کاسیرر و به‌ویژه لوفور نسبت داده شوند(کاتیرت، ۲۰۱۴، ۱۵).

1 Chardronnet, 2003, 3
 2 everyday life
 3 Ernst Cassirer, 1944, 42-44
 4 organic space
 5 perceptual space
 6 symbolic space
 7 unitary theory
 8 physical(perceived space/ spatial practice)
 9 mental(conceived space/ representations of space)
 10 social(lived space/representational of space)
 11 Absolute space
 12 Relative space
 13 Relational space

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: تدقیق امر شهری-رابطه‌ای

چنانکه در ابتدای نوشتار حاضر از نظر گذشت، تدقیق مکان به‌مثابه «امر شهری-رابطه‌ای»، هدف اصلی این تحقیق بوده و در این مسیر، چالش اصلی، مذاقه در اهم مفاهیم برآمده از تلاش پیشین نگارندگان (۱۳۹۹) با عبور از غریبال اقتصاد سیاسی در مقام رهیافتی انتقادی است. بدین‌منظور، تلاش شد تا فصل مشترک سوبه‌های متنوع و متکثر نزد برخی از پیش‌روترین متفکران و مفسران اقتصاد سیاسی و نسخ شهری‌شده‌ی آن، احصا شود. بررسی ادبیات شکل‌گرفته در حوزه اقتصاد سیاسی در جهت دستیابی به چستی این مفهوم و سپس بررسی سیر تطورش از زمان تکوین در اواخر قرن ۱۸ تا امروز، جهت‌گیری‌های محتوایی و رویه‌ای آن در دوره‌های مختلف را عیان کرد. سپس با مدد از چارچوب نظری شکل‌گرفته، و با بهره‌گیری از مروری تمام‌شمول بر آراء برخی از برجسته‌ترین شهرشناسان، تلاش شد تا ارتباط میان چارچوب نظری و مباحث شهری برقرار شده و تحلیلی نسبتاً جامعی از مسائل مبتلا به مکان‌های شهری از زاویه اقتصاد سیاسی در سرفصل‌های برآمده از چارچوب نظری ارائه شود (شکل ۶).

شکل ۶. جمع‌بندی نقد مکان از دریچه اقتصاد سیاسی

در ادامه، وفق آنچه در تجربه‌ورزی نظری قبلی نگارندگان (۱۳۹۹، ۱۶) آمده، و در پیوند با نقد اقتصاد سیاسی مکان که در نوشتار حاضر شرح آن از نظر گذشت، و همچنین با گذری بر تجارب عینی موجود در شهر تهران، محورهای اصلی تدقیق مکان به‌مثابه «امر شهری-رابطه‌ای» از نظر خواهد گذشت:

۱) مکان به‌مثابه امر شهری-رابطه‌ای در قامت یک لایه میانجی، باید در پی خیر عمومی در قامت ارزش غالب مترتب بر آن باشد که ماحصل توازن میان ارزش‌های ملحوظ در لایه‌های فوقانی (ارزش‌های سیاسی-مبادله‌ای مکان) و تحتانی (ارزش‌های استفاده‌ای-جمعی مکان) از یک تمامیت اجتماعی است. محتوای این لایه واسط، مشتمل بر فعل‌وانفعالات، ارتباطات، کنش‌ها و واکنش‌های مختلف فرافکنی‌شده از سطح کلان (لایه فوقانی) و فروفکنی‌شده از سطح خرد (لایه تحتانی) است. در نتیجه، این محتوا، هم متأثر از فضای بازنمایی تولیدشده‌ی قدرت سرمایه‌داری و بازار، و هم تحت‌تأثیر فضای زیسته اجتماع محلی است. حفظ توازن در این محتوا و اجتناب از سلطه کالایی‌شدن، مصرف و نمایش که جملگی از منویات لایه کلان است، مستلزم نقش‌انگیزی هر چه بیشتر نظم نزدیک سطح خرد در مقابل فشارهای وارد از سوی نظم دور سطح کلان است. مصادیق عینی و بارز این تقابل دوسویه میان ارزش استفاده و ارزش مبادله و استیلای دومی بر اولی که به تبع کالایی‌شدن مستغلات شهر و مصرف‌زدگی جمعی رخ نموده را می‌توان در نمونه‌هایی همچون خالی‌شدن مرکز شهر [تهران] از کارکرد سکونتی-فراغتی و تمرکز شدید عملکردهای تجاری و فعالیت‌های پشتیبان آن از جمله انبارها در این محدوده، بدل‌شدن بخش قابل‌توجهی از عرصه‌های شهری به مگا پروژه‌های تجاری-اداری به جای توسعه فضاهای شهری همگانی، از بین‌رفتن حجم قابل‌توجهی از باغات شهر [تهران] و نیز سایر اندام‌واره‌های طبیعی به‌عنوان سرمایه‌های اکولوژیک شهر به‌واسطه گسترش بی‌ضابطه ساخت‌وسازها و مواردی از این دست مشاهده کرد.

۲) مکانی که به‌عنوان لایه‌ای واسط از محتوای متوازی برخوردار است، و سطح خرد در مقابل فشارهای وارد از سوی سطح کلان، نقش‌انگیزی متعادلی دارد، می‌تواند محملی برای استقرار مالکیت اشتراکی باشد. کنشگری جمعی اجتماعی-سیاسی از سوی «نظم نزدیک» با عاملیت بدن و ذهن، و مقاومت فعال در برابر استدلال‌های صرفاً ذهنی «نظم دور» که می‌تواند با کنشگری بخش عمومی در چارچوب «عقلانیت ارتباطی» و عاملیت آن در تقویت هرچه بیشتر سوژه‌مندی مکان همراه باشد، شرط لازم برای تحقق مالکیت اشتراکی در این نوع مکان در مقام یک لایه میانجی است. با تعریف مالکیت اشتراکی برای مکان در قامت یک لایه واسط، دیگر نگرش به آن نمی‌تواند صرفاً

به‌عنوان یک «سرمایه ثابت» و یا «پشتوانه مصرف» که در خدمات انباشت سرمایه است، باشد. نقش میانجی‌داشتن، یعنی کنشگری فعال در مسیر نیل به سوی توازن و تعادل میان طرفینی که برای انتفاع از مکان‌های شهری در تلاشند. در این بده‌بستان میان دو سطح فوقانی و تحتانی از تمامیت اجتماعی، اصل بر یک امر رابطه‌ای است که در آن نقش سوژگی مکان به اندازه نقش اُبژگی پُررنگ است. یک مکان سوژه‌مند می‌تواند با ترغیب و تشویق به کنترل و تحدید سلب مالکیت و تخریب خلاق، محیط مصنوع را از نقش‌انگیزی صرف به‌عنوان سرمایه ثابت/پشتوانه مصرف، به نقش‌انگیزی در جهت ارتقاء فضای اجتماعی/زیسته شهروندان سوق دهد. شهر تهران، از حیث داشتن کمون‌ها و فضاهای اشتراکی - و نه عمومی - وفق تعریفی که پیش از این ذکر آن رفت، به‌شدت فقیر است. تقریباً هیچ فضا و مکانی را در تهران نمی‌توان سراغ گرفت که از قبال یک کنش جمعی شهروندی پدید آمده، و مجالی را برای برخی جنبش‌های شهری مهیا کرده باشد؛ مکانی که بتواند نقش سوژگی داشته و تحت تأثیر ظرفیت‌های بالقوه‌اش، به‌نوعی راساً سازماندهی جمعی را فعلیت بخشد. آنچه در لوای فضاها و مکان‌های عمومی و توسعه‌شان در شهر تهران نمود دارد، چیزی بیشتر از پسمانده‌های فضایی که صرفاً اُبژه مصرف هستند، نیست؛ پسماندهایی که اندک مجالی برای خودانگیختگی فضا به دست نمی‌دهند. ایوان انتظار در میدان ولیعصر که به یک حفره شهری کژکارکرد می‌ماند، یا به‌اصطلاح پلازای میدان هفت‌تیر که هیچ نشانی از یک مکان عمومی خودانگیخته و فعال ندارد، فقط دو مولود ناقص‌الخلقه برآمده از زهدان عقیم این کلانشهر در زایش فضاها و مکان‌های شهری اشتراکی هستند. در عوض، سلب مالکیت فضاها و مکان‌های شهر [تهران] از عموم، و تخصیص آنها به طبقه خاصی از جامعه شهری به انحاء مختلف (مگامال‌ها، برج‌باغ‌ها، سازه‌های عظیم‌الجثه شهری، پروژه‌های نوسازی شهری و ...)، بخش مهمی از فرایند تخریب خلاق و استفاده از محیط مصنوع شهری به‌عنوان سرمایه ثابت به‌عنوان پشتیبانی برای مصرف است که بالتبع، امکان هرگونه کمون‌سازی را منتفی می‌سازد.

(۳) نقش‌انگیزی مکان به مثابه امر شهری-رابطه‌ای واسط میان دو سطح کلان و خرد، منازعه‌ای میان سوژه‌های قدرتمندتر و ضعیف‌تر این دو سطح را در پی دارد. تعادل یا عدم تعادل میان این دو سطح از نقش‌انگیزی، ارتباط مستقیمی با احقاق حق به‌شهر، افزایش یا کاهش نابرابری و طبقاتی‌شدن جامعه شهری دارد. وقتی مکان در تسلط قدرت سطح کلان (نظم دور جامعه) در اشکال مختلف آن باشد، با بازنمایی‌های فضا، انگاشت‌های ذهنی و انتزاعی از فضا نزد کاربران را تقویت کرده، و مکان‌های شهری را هر چه بیشتر به سوی منویات و تجلیات قدرت پیش برد، که در این صورت، مکان شهری با فاصله‌گرفتن از تجربه زیسته زندگی روزمره شهروندان و به عبارت بهتر، دور شدن از زیست روزمره سیاست‌ورزان‌شان، و در نتیجه تضييع حق به‌شهر نزد ایشان، کارکرد و کیفیت واقعی خود را از دست می‌دهد که محصول آن، نابرابری و شکاف طبقاتی است. اما اگر این مکان به سوی سطح زندگی روزمره‌ی سیاست‌ورز نیل کند، می‌تواند به تجربه زیسته کاربران از مکان‌های شهری بازنمایی‌شده در غالب کنش‌هایی در جهت بازپس‌گیری شهر توسط نظم نزدیک، امیدوار بود که احقاق حق به‌شهر و کاهش نابرابری از نتایج آن خواهد بود. یکی از مصادیق عینی برهم‌خوردن تعادل مکان‌مندی ذیل امر شهری-رابطه‌ای را می‌توان در شهر تهران مشاهده کرد؛ جایی که تجلیات فضایی حاصل از انباشت سرمایه ثابت به شکل ساخت‌وسازها و فعالیت‌های عمرانی خصوصی نزد طبقه خاصی از جامعه شهری (مثلاً به شکل مال‌ها، برج‌باغ‌ها و ...)، افزون بر تخصیص فضاهای شهر به شکلی نابرابر، مستقیماً تجربه زیسته شهروندان تهرانی را خدشه‌دار و حق آنها به فضاهای اشتراکی در شهر را تضييع می‌کند. این وضعیت وقتی حادث می‌شود که معطوف به رانتی‌شدن تخصیص زمین وفق مرغوبیت و ارزش آن در سطح پایتخت و نامتوازن بودن حجم ساخت‌وسازها، شکاف و جدایی‌گزینی طبقاتی-فضایی نیز به‌شکل روبه‌تزایدی افزایش می‌یابد.

(۴) مبنای شناختی مکان به مثابه امر شهری-رابطه‌ای، فعالیت‌ها، کنش‌ها و روابط روزمره است که نقش واسطه را میان مبنای شناختی سطح کلان (قدرت، علم و دانش) و مبنای شناختی سطح خرد (ارزش‌ها، معانی و نمادها) ایفا می‌کنند. سطح کلان که سطح نیروهای قدرت چه از حیث سیاسی و چه از لحاظ علم‌ودانش است را می‌توان سطح فعالیت دولت، آکادمی، بخش خصوصی و بازار دانست که فضای مسلط امروز است و ارزش‌ها، معانی و نمادهای سطح خرد را متأثر می‌سازد. نقش مکان به مثابه امر شهری-رابطه‌ای، ایجاد تعادل میان این دو سطح از مبنای شناختی است که در بطن فعالیت‌ها و روابط روزمره حاضر در این سطح میانجی نهفته است. آنچه امروز نمود زیادی دارد، نوعی همدستی خاموش آکادمی-بازار، و دولت-بخش خصوصی است. جلوه انضمامی این بحث را می‌توان در تلاش‌های صورت‌گرفته و فشارهای وارد از سوی نهاد آکادمی جهت توسعه محدوده‌های دانشگاهی [تهران و الزهرا] با دست‌اندازی بر اراضی حوزه بلافضل‌شان، تصاحب آنها و جابه‌جایی سکنه‌شان، به نظاره نشست. در پس پشت این تلاش‌ها، دست پنهان بازار در قالب طرح‌های سوداگرانه مهندسان مشاور، و نیز حضور دولت و بخش عمومی در پرتو سازوکارهای به‌اصطلاح قانونی تأیید و تصویب طرح یا سازوکارهای حقوقی مرتبط با مالکیت اراضی را می‌توان مشاهده کرد. همچنین مداخلات نهادهای پولی از جمله بانک‌ها در توسعه مستغلات شهری در لوای شرکت‌های عمرانی و انبوه‌ساز، یکی دیگر از جلوه‌های عینی نقش‌انگیزی لایه کلان تمامیت اجتماعی به قیمت به‌حاشیه‌راندن نقش لایه خرد و هدررفت ظرفیت‌های آن است.

(۵) مکان به مثابه امر شهری-رابطه‌ای در ذات خود پدیده‌ای سنتتیک و محصول ارتباط دیالکتیکی میان نظم دور و نزدیک است. تعریف هستی‌شناختی نوین از مکان در قامت یک لایه واسط یا میانجی تحت عنوان «امر شهری-رابطه‌ای» درصدد است تا با تعدیل نگاه اُبژه‌محور به مکان که در لایه کلان جاری است، و با تقویت سوژه‌های فعال در لایه خرد، رابطه‌ای سنتتیک میان این دو لایه برقرار کرده تا منازعات آنها را تعدیل نماید.

در پایان باید اذعان نمود که «امر شهری-رابطه‌ای» تنها زمانی می‌تواند میانجی‌گری فعالی در جهت ارتقاء سطح مکان‌بودگی در شهرها داشته باشد که بتواند در متن شیوه تولید حاکم بر آن که با نیروها و مناسبات تولیدی خاصی همراه است، کارکرد موثری داشته باشد. این کارکرد موثر، با وام‌گیری از ترمینولوژی ارسطویی نزد جورجو آگامبن (۱۹۹۹، ۱۸۱)، بعضاً منوط به تلاش برای بالفعل‌شدن برخی «بالقوه‌گی‌ها»^۲ و گاهی نیز منوط به برخی «نابالقوه‌گی‌ها»^۳ است (جدول ۵)؛ و این تلاشی است برای حرکت از سوی امر بالفعل به سوی امر ممکن که مقدمه‌ای بر تحقیق آتی نگارندگان خواهد بود.

^۱ Giorgio Agamben

^۲ potentiality: ارسطو در کتاب متافیزیک، بالقوه‌گی یعنی آنچه می‌توان انجام داد را همواره برساننده نابالقوه‌گی-به معنای آنچه می‌توان انجام نداد-معرفی می‌کند. نابالقوه‌گی در اینجا به معنای غیاب بالقوه‌گی و عدم توانایی انجام‌دادن نیست، بلکه توانایی انجام‌ندادن و توانایی در به‌کارنبستن بالقوه‌گی است.م.

^۳ impotentiality

جدول ۵. بالقوه‌گی‌ها و نابلقوه‌گی‌های دخیل در تدقیق مکان به مثابه امر شهری-رابطه‌ای

مفاهیم دخیل در اقتصاد سیاسی مکان‌های شهری								
ارزش استفاده و ارزش مبادله	ارزش کالایی شدن و بت‌وارگی	مالکیت خصوصی و امر اشتراکی	انباشت سرمایه	حق به شهر، نابرابری و امر طبقاتی	دوگانه دولت- بخش خصوصی	آکادمی و بازار	خوانش دیالکتیکی	
بالقوه‌گی‌ها	ترغیب به رفع نیازها و احتیاجات واقعی انسان در مکان‌های شهری	مشارکت سیاسی و فعال مردم در تولید مکان به جای مصرف منفعلانه آن	افراد در جهت حک کردن فرهنگ به اشتراک گذاشتن در مکان‌های شهری و از آن خودسازی آنها	رونق بخشی به مدار سرمایه مولد و تعادل بخشی به نقش‌انگیزی دوگانه مکان‌های شهری در قامت بستر تجربه زیسته و در نیز در قامت سرمایه ثابت و پشتوانه مصرف	مبارزه و مطالبه در سپهر شهری بر سر فضاها/مکان‌های شهری در مقام نقطه استخراج ارزش و تحقق و تصاحب آن	تخصیص دمکراتیک فضا توسط دولت در جهت ارتقاء تجربه زیسته اجتماعی	بازتعریف دیسپلین‌های شهری توسط نهادهای آکادمیک همبسته با واقعیات ماهوی سیاسی-اقتصادی حک شده در مکان‌های شهری	خوانش مکان شهری به عنوان یک انتزاع انضمامی که از بطن تضادها و مناسبات متعارض تولید می‌شود
	نابلقوه‌گی‌ها	اجتناب از اتکای صرف به انتفاع مالی از مکان‌های شهری و سوداگری منبعت از آن	مقاومت در برابر استحاله آگاهی شهری در ایدئولوژی مصرف‌گرایی معطوف به مکان‌های شهری	پرهیز از همگن‌سازی مکان‌های شهری و از بین بردن تفاوت‌ها در آنها و اجتناب از رفتار پیشینه‌خواه و تمایل به به‌حداکثر رساندن مطلوبیت فردی در مکان‌ها	ممانعت از سیاست‌هایی همچون سلب مالکیت و تخریب خلاق از طریق دمکراتیزه کردن فرایندهای شهری شدن	ممانعت از نفوذ و تسلط بخش خصوصی در تولید فضای انتزاعی و همزونی معطوف به آن	اجتناب از همدستی خاموش دیسپلین‌های شهری و تسهیل‌گری آنها در جهت دست‌اندازی‌های منفعت‌طلبانه نظام‌های سلطه بر مکان‌های شهری	ممانعت از درک جداگانه و منفک از هم لحظات فضایی در جهت جلوگیری از استیلای فضای انتزاعی بر فضای اجتماعی
باورمندی‌ها	ضرورت تعادل میان ارزش‌های استفاده‌ای و مبادلاتی در متن مکان‌های شهری	ضرورت بر ساخت یک زیست‌جهان اشتراکی از بطن اختلاف‌نظرها و تعادل بخشی میان آن و نظم/نظام حاکم به میانجی یک پرکتیس سیاسی-فضایی در مکان‌های شهری	لزوم دمکراتیزه شدن دولت ملی و محلی و نظارت آن بر تکوین سرمایه‌های مولد و نامولد(موهوم) بر بستر مکان‌های شهری از طریق کنترل نظام مالیه شهری	ضرورت حرکتی مستمر و رهایی بخش از امر بالفعل و واقع به امر بالقوه و ممکن به میانجی یک پرکتیس فضایی ذیل پرکتیس اجتماعی	لزوم رجحان دادن به شهروندان و اجتماعات محلی - و نه بخش خصوصی- در کنترل بر هزینه کرد مازاد و باز توزیع مازادها(اضافه‌ارزش) در مکان‌های شهری	ضرورت اتخاذ راهکارهای سیاسی رادیکال در مواجهه با مسائل شهری در جهت دموکراتیزه کردن نظام توزیع و باز توزیع شهری و پرهیز از راهکارهای تقلیل‌گرایانه صرفاً فنی و تکنوکراتیک	لزوم تکوین یک نظریه یکپارچه با هدف ساختن یک وحدت نظری و دیالکتیکی از فضا/مکان شهری	

منابع

- احسانی، کاوه. (۱۳۹۸). محیط مصنوع و شکل‌گیری طبقه کارگر صنعتی؛ تاریخ اجتماعی کار در صنعت نفت ایران (ترجمه مارال لطیفی). تهران: نشر شیرازه، چاپ اول
- ادل، ماتیو. (۱۳۸۰). *اقتصاد سیاسی شهری و منطقه‌ای* (ترجمه فریبرز رئیس دانا)، تهران: نشر قطره، چاپ اول
- اسلیتر، دن و فرن تونکیس. (۱۳۸۶). *جامعه بازار: بازار و نظریه اجتماعی مدرن* (ترجمه حسین قاضیان). تهران: نشر نی، چاپ اول
- اشمیت، کارل. (۱۳۹۵). *مفهوم امر سیاسی* (ترجمه یاشار جیرانی و رسول نمازی). تهران: نشر ققنوس، چاپ دوم
- آخوندی، عباس. (۱۳۹۸). *بازآفرینی شهری و دوری‌گزینی از فروش شهر تنها راه نجات شهرهاست*، سخنرانی در مجمع مشورتی کمیسیون‌های شهرسازی شوراهای اسلامی مراکز استان‌ها، ۲۳ آبان
- آدورنو، تئودور. (۱۳۸۸). *علیه ایده‌الیسم* (ترجمه مراد فرهادپور). تهران: نشر گام نو، چاپ دوم
- آزاد ارمکی، تقی. (۱۳۸۸). *نظریه‌های جامعه‌شناسی*، تهران: سروش (انتشارات صدا و سیما)، چاپ ششم
- آنیکنین، آ. (۱۳۵۸). *جوانی یک علم: تاریخ تکوین اقتصاد سیاسی* (ترجمه ناصر گیلانی)، تهران: انتشارات تیرنگ، چاپ اول
- برزگر، سپیده و حبیبی، میترا. (۱۳۹۹). *کاوش ضرباهنگ زندگی روزانه در ساماندهی مصرف فضای شهری*، مجله دانش شهرسازی، دوره ۴، شماره ۱-۴، صفحات ۷۱-۴۹
- برنر، نیل. (۱۳۹۶). *نظریه‌ی شهری انتقادی چیست؟* (ترجمه آیدین ترکمه)، مجله اینترنتی فضا و دیالکتیک، شماره ۵، پاییز
- بشیری، حسین. (۱۳۹۹). *تاریخ اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم*، جلد اول؛ تهران: نشر نی، چاپ شانزدهم
- بصری، مژده، رضا؛ دانشپور، عبدالهادی و علی‌الحسابی، مهران. (۱۳۹۹). *بازتعریف هستی‌شناختی مکان به مثابه امر شهری-رابطه‌ای*، باغ نظر، ۱۷ (۹۰)، ۵-۱۸
- بهرام، معصومه. (۱۳۹۹). *آشنایی با عناصر بنیادی تفکر فلسفی هابرماس/تشریح وضعیت کلامی مطلوب*، یادداشت خبرگزاری مهر، ۱۸ شهریور
- بیانی، فرهاد، گلای، فاطمه، علیپور، پروین. (۱۳۹۴). *زیست‌جهان یا نظام؟ زیست‌جهان و نظام؟ در اندیشه یورگن هابرماس؛ فصلنامه راهبرد*، سال ۲۴، شماره ۷۷، زمستان
- بیننده، مسعود، محمودی، جهانگیر، و سنایی، علی. (۱۳۹۹). *سیاست‌های فضایی شهری و وضعیت محله‌های فرودست* (اتنوگرافی محله‌های آقازمان، قطارچیان، جورآباد و کورآباد شهر سنج)، فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، دوره دوم، شماره سوم، پاییز
- بین، مایکل. (۱۳۸۲). *فرهنگ اندیشه انتقادی؛ از روشنگری تا پسامدرنیته* (ترجمه پیام یزدانجو). تهران: نشر مرکز، چاپ دوم
- تفضلی، فریدون. (۱۳۷۵). *تاریخ عقاید اقتصادی؛ از افلاطون تا دوره معاصر*، تهران: نشر نی، چاپ دوم
- تقوایی، مسعود، بیگ‌محمدی، حسن، زالی، نادر و کسائی، میترا. (۱۳۹۶). *تحلیل موانع و عوامل مؤثر در اجرای طرح‌ها و برنامه‌ریزی آمایشی استان تهران*، مجله آمایش سرزمین، دوره نهم، شماره اول، بهار و تابستان، صفحات ۱-۲۷
- جوانشیر (فرج‌الله میزانی). (۱۳۹۵). *اقتصاد سیاسی* (شیوه تولید سرمایه‌داری) با ذکر نمونه‌هایی از رشد سرمایه‌داری در ایران، تهران: نشر فردوس، چاپ اول
- جودی گل‌لر، پویا، زمانیان، روزبه و فتحی، امیر. (۱۳۹۴). *ردیابی انگاشت عدالت در نظریه‌های شهر و شهرنشینی*، مجله هفت‌شهر، شماره ۴۹-۵۰
- جیلوش، جرمی. (۱۳۸۵). *اشراق‌های شهری؛ شهرنگاری‌های والتر بنیامین* (ترجمه جواد طلوعی). نشریه خردنامه همشهری، شماره ۳۵
- چیلکوت، رونالد. (۱۳۹۶). *نظریه‌های سیاست مقایسه‌ای* (ترجمه وحید بزرگی و علیرضا طیب). تهران: نشر رسا، چاپ ششم
- حبیبی، سیدمحسن، عاملی، سعیدرضا و اشتی، دلارام. (۱۳۹۸). *فضای جریان‌ها و مکان‌ها، از تقابل تا تعامل: واکاوی تأثیر فناوری‌های جدید بر ویژگی‌های فضای شهری*. مجله دانش شهرسازی، دوره ۳، شماره ۱-۲، صفحات ۱۰۹-۱۲۴
- حسن‌پور، امیر. (۱۳۹۳). *زمین و مالکیت در گیلان*، بیست‌ونهمین نشست «یکشنبه‌های انسان‌شناسی و فرهنگ»، موضوع: «فرهنگ گیلان»، تارنمای انسان‌شناسی و فرهنگ حسنی، شبگیر. (۱۳۹۶). *نظریه مارکسیستی ارزش و سه برهان آن*. مجله اینترنتی پروبلما.تیکا.
- خسروی، کیوان. (۱۳۹۸). *تهران؛ قربانی سرمایه‌داری*. تهران: تارنمای باشگاه اندیشه، ۲۳ مرداد
- داداش‌پور، هاشم و یزدانیان، احمد. (۱۳۹۸). *فضا را چگونه بخوانیم؟ از خوانش پدیدارشناسانه تا خوانش انتقادی فضا*، مجله دانش شهرسازی، دوره ۳، شماره ۲-۳، صفحات ۱-۱۴
- رحمانی، مهرداد، عزیزی، محمدمهدی، و نوریان، فرشاد. (۱۳۹۸). *ریشه‌یابی مسائل تهران امروز با رویکرد هرمنوتیک فلسفی*. مجله دانش شهرسازی، دوره ۳، شماره ۳-۳، صفحات ۱-۲۰
- رفعیان، مجتبی، قاسمی، ایرج و نوذری، کمال. (۱۳۹۸). *صورت‌بندی جدید از مفهوم گفتمان عدالت فضایی چارچوبی برای تحلیل شهر تهران*. مجله دانش شهرسازی، دوره ۳، شماره ۳، صفحات ۲۱-۴۴
- رهنما، سعید. (۱۳۹۷). *جدل رابرتز هاروی، و پیچیدگی محاسبه ارزش/پی‌آمدهای نظریه برای عمل سیاسی*، تارنمای نقد اقتصاد سیاسی
- ریتزر، جورج. (۱۳۹۱). *نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر* (ترجمه محسن ثلاثی). تهران: نشر علمی، چاپ هفدهم
- ژلنیتس، آندری. (۱۳۹۶). *فضا و نظریه اجتماعی* (ترجمه آیدین ترکمه). تهران: نشر علمی و فرهنگی، چاپ اول
- ستاری، علی، یزدانی، فاطمه، فرازی، عباس. (۱۳۹۶). *بررسی نظریه کنش ارتباطی هابرماس و دلالت‌های آن در آموزش عالی در ایران*. مجله علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز بهار و تابستان، دوره ششم، سال ۲۴، شماره ۱
- سوجا، ادوارد. (۱۳۹۶). *دیالکتیک اجتماعی-فضایی* (ترجمه نرگس خالصی مقدم)، مجله اینترنتی فضا و دیالکتیک، شماره ۳
- سوندرز، پیتر. (۱۳۹۱). *نظریه اجتماعی و مسأله شهری* (ترجمه محمود شارع‌پور)، تهران: نشر تیس، چاپ اول
- سیف، احمد. (۱۳۹۲). *درباره خصلت دوگانه ارزش*، مجله اینترنتی هفته، سال چهاردهم
- شریف‌زادگان، محمدحسین و ندایی طوسی، سحر. (۱۳۹۴). *روش‌های پژوهش کیفی در برنامه‌ریزی توسعه*؛ تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول

- شریف‌زادگان، محمدحسین و حسین‌آبادی، مصطفی. (۱۳۹۹). نقش دولت و بازار در برنامه‌ریزی فضایی شهری: از تقابل به سوی تعامل در نهادگرایی جدید. مجله دانش شهرسازی، دوره ۴، شماره ۳، صفحات ۱-۱۸
- صادقی‌فسایی، سهیلا و عرفان‌منش، ایمان. (۱۳۹۴). روش‌شناختی پژوهش اسنادی در علوم اجتماعی؛ تأثیرات مدرن‌شدن بر خانواده ایرانی. راهبرد فرهنگ، ۸(۲۹)، ۶۱-۹۱
- صالحی امیری، سیدرضا. (۱۳۸۶). مفاهیم و نظریه‌های فرهنگی، تهران، انتشارات ققنوس، چاپ اول
- صداقت، پرویز. (۱۳۹۳). تجربه شهری ما، تهران: سخنرانی درباره حق بر شهر، تهران: مجله اینترنتی میدان، شهریور
- صداقت، پرویز. (۱۳۹۶). درسگفتار اقتصاد سیاسی تهران، تهران: موسسه مطالعات سیاسی-اقتصادی پرسش، شهریور
- قربانی، محمدرضا. (۱۳۵۸). اقتصاد سیاسی به زبان ساده. تهران: نشر پیوند، چاپ اول
- قنبرلو، عبدالله. (۱۳۹۸). نقد تئولورالیسم از منظر مکتب فرانکفورت، دوفصل‌نامه غرب‌شناسی بنیادی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال دهم، شماره اول
- کاپوراسو، جیمز ای و لوین، دیوید پی. (۱۳۸۷). نظریه‌های اقتصاد سیاسی (ترجمه محمود عبدالله‌زاده). تهران: نشر ثالث، چاپ اول
- کاتبرت، الکساندر. (۱۳۹۱). طراحی شهری و اقتصاد سیاسی فضایی؛ بررسی‌ونقد ۵۰ سال اخیر (ترجمه رضا بصیری مژده‌ای و حمیده فرهمندیان). تهران: طحان، چاپ اول
- کاتبرت، الکساندر. (۱۳۹۴). طراحی شهری و اقتصاد سیاسی فضایی (ترجمه رضا بصیری مژده‌ای). از کتاب طراحی شهری؛ مفاهیم و جریان‌های معاصر (ترجمه رضا بصیری مژده‌ای، نوید پورمحمدرضا و حمیده فرهمندیان). تهران: نشر طحان، چاپ اول
- کاظمی، کیارش و مهبیاری تفنگچی، میلاد. (۱۳۹۵). جهانی‌شدن و تأثیر آن بر حق به شهر، مجله مدیریت شهری، شماره ۴۶
- کرایب، یان. (۱۳۹۳). نظریه اجتماعی مدرن از پارسونز تا هابرماس (ترجمه عباس مخبر). تهران: نظر آگه، چاپ اول
- کرسول، جان دبلیو. (۱۳۹۵). طرح پژوهش؛ رویکردهای کمی، کیفی و ترکیبی (ترجمه علیرضا کیامنش و مریم دانای طوس). تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی/واحد علامه طباطبایی، چاپ چهارم
- کستلز، مانوئل. (۱۳۸۵). عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ؛ ظهور جامعه شبکه‌ای (ترجمه احمد علیقلیان و افشین خاکباز). تهران: نشر طرح نو، چاپ دوم
- کلارک، باری. (۱۳۹۶). اقتصاد سیاسی تطبیقی (ترجمه عباس حاتمی). تهران: نشر کویر، چاپ سوم
- کوهن، مارگارت. (۱۳۹۴). نظریه سیاسی و طراحی شهری (ترجمه حمیده فرهمندیان). از کتاب طراحی شهری؛ مفاهیم و جریان‌های معاصر (ترجمه رضا بصیری مژده‌ای، نوید پورمحمدرضا و حمیده فرهمندیان). تهران: نشر طحان، چاپ اول
- گاندینر، مارک. (۱۳۹۹). تولید اجتماعی فضای شهری (ترجمه آیدین ترکمه). تهران: نشر مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، چاپ اول
- گروه نویسندگان شانگهای. (۱۳۵۸). اقتصاد سیاسی بیاموزیم (ترجمه ع. رشیدیان). نشر محسن، چاپ اول
- گون‌واردنا، کانیشکا. (۱۳۹۴). شهرگرایی انتقادی: فضا، طراحی و انقلاب (ترجمه رضا بصیری مژده‌ای). از کتاب طراحی شهری؛ مفاهیم و جریان‌های معاصر (ترجمه رضا بصیری مژده‌ای، نوید پورمحمدرضا و حمیده فرهمندیان). تهران: نشر طحان، چاپ اول
- گی‌دبور، ارنست. (۱۳۹۵). جامعه نمایش (ترجمه بهروز صفدری). تهران: نشر آگه، چاپ سوم
- لوفور، آتری. (۱۳۹۵). بقای سرمایه‌داری، بازتولید روابط تولید (ترجمه آیدین ترکمه). تهران: نشر تیس، چاپ اول
- مارکس، کارل و انگلس، فریدریش. (۱۳۹۷). ایدئولوژی آلمانی (ترجمه تیرداد نیکی). تهران: نشر فردوس، چاپ دوم
- مالجو، محمد. (۱۳۹۵). درسگفتار اقتصاد سیاسی چیست؟. تهران: موسسه مطالعات سیاسی-اقتصادی پرسش
- ملک‌پور، بهزاد. (۱۳۹۶). پروپلم شهری: رده‌ای بر تخصص‌گرایی شورای شهر؛ تهران: مجله اینترنتی میدان
- ملک‌پور، بهزاد. (۱۳۹۸). بازاندیشی در نسبت طراحی شهری و برنامه‌ریزی: بازگشت به ریشه‌ها؛ تهران: مجله دانش شهرسازی، دوره ۳ شماره ۲، صفحات ۱۵-۳۱
- ملوچ، هاروی. (۱۳۹۷). شهر، ماشینی در خدمت رشد: به سوی اقتصاد سیاسی مکان (ترجمه ایمان واقفی). مجله اینترنتی فضا و دیالکتیک، شماره ۱۰، زمستان.
- نعمانی، فرهاد. (۱۳۹۷). پیدایش و تحول اقتصاد سیاسی، تارنمای نقد اقتصاد سیاسی (https://pecritique.com)، ۲۲ مرداد
- نوذری، حسینعلی. (۱۳۸۴). نظریه‌های انتقادی مکتب فرانکفورت در علوم اجتماعی و انسانی، تهران: انتشارات آگاه، چاپ اول
- نوربرگ شولتز، کریستیان. (۱۳۸۲). معماری: معنا و مکان (ترجمه ویدا نوروز برازجانی). تهران: نشر جان جهان، چاپ اول
- نیکی‌تین، پیوتر ایوانوویچ. (۱۳۸۷). مبانی اقتصاد سیاسی (ترجمه ناصر زرافشان). تهران: نشر آگاه، چاپ اول
- واقفی، ایمان. (۱۳۹۸). حق به شهر، حق به مرکزیت است؛ تهران: مجله اینترنتی میدان
- هاروی، دیوید. (۱۳۹۲). اهمیت تحلیلی پس‌سرمایه‌داری (ترجمه پرویز صداقت). تهران: تارنمای نقد اقتصاد سیاسی، ۳۱ شهریور
- هاروی، دیوید. (۱۳۹۳). چه کسی شهر را می‌سازد، گفت‌وگوی جدلی با دیوید هاروی درباره اهمیت مبارزه بر سر فضاهای شهری. تهران: مجله اینترنتی میدان
- هاروی، دیوید. (۱۳۹۵ الف). دگرگونی حکمرانی شهری در سرمایه‌داری متأخر (ترجمه ایمان واقفی)؛ تهران: مجله اینترنتی میدان
- هاروی، دیوید. (۱۳۹۵ ب). فضا به‌سان یک کلیدواژه (ترجمه نرگس خالصی مقدم)؛ تهران: مجله اینترنتی فضا و دیالکتیک، شماره ۱ پاییز
- هاروی، دیوید. (۱۳۹۷ الف). چرا «سرمایه» مارکس همچنان مهم است (ترجمه رحمان بوذری)؛ تهران: مجله اینترنتی برخطبوک
- هاروی، دیوید. (۱۳۹۷ ب). گفت‌وگو با دیوید هاروی (ترجمه سودابه رخس)؛ تهران: تارنمای نقد اقتصاد سیاسی
- هاروی، دیوید. (۱۳۹۸). سوسیالیسم و آزادی (ترجمه حسین رحمتی)؛ تهران: تارنمای نقد اقتصاد سیاسی

References

- Adorno, T. (1991). The culture industry reconsidered. In Adorno, T. *The Culture Industry*, London: Routledge, 85–92.
- Adorno, Theodor. (2009). *Against Idealism* (Translated by Morad Farhadpour), Gam-E-No Publication, 2th edition. (in persian)
- Agamben, G. (1999). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Translated by Daniel Heller-Roazen, Stanford University Press
- Akhoundi, Abbas. (2019). Urban Regeneration and avoidance of city purchasing as only solution of rescuing cities, Speech in forum of urban planning commissions of Islamic Councils of states centers, 14th November. (in persian)
- Anikin, Andreï Vladimirovich. (1979). *A Science in Its Youth: Pre Marxian-Political Economy* (Translated by Naser Gilani). Tehran: Tirang publication. 1th edition. (in persian)
- Antoniadis, P., & Apostol, I. (2014). The right(s) to the hybrid city and the role of DIY networking. *The Journal of Community Informatics*, 10(3).
- Appadurai, A. (1990). Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy, *Public Culture*, 2(2), 1–24.
- Azadarmaki, Taghi. (2009). *Theories of sociology*, Tehran: Soroush publication, 6th edition. (in persian)
- Barad, K. (2003). Posthumanist performativity: Toward an understanding of how matter comes to matter. *Signs*, 28(3), 801–31.
- Barzegar, Sepideh & Habibi, Mitra. (2020). Exploring rhythm of daily life in organization of urban space consumption, *journal of Urban Planning Knowledge* 4(1). 49-71. (in persian)
- Bashiriyeh, Hossein. (2020). A History of Political thought in twentieth century Volume 1, Tehran, Nashr-e-Nay, 16th edition. (in persian)
- Basiri Mozhdehi, Reza. Daneshpour, Abolhadi & Alalhesabi, Mehran. (2020). Redefining the ontology of place as the urban-relational process. *Bagh-e Nazar*, 17(90), 5-20. (in persian)
- Bayani, Farhad., Golabi, Fatemeh. & Alipour, Parvin. (2015). Lifeworld or System? Lifeworld and System? In Jürgen Habermas thought; *Rahbord journal*, 24(77). (in persian)
- Binandeh, Masod, Mahmoodi, Jahingir, & Sanaee, Ali. (2020). Urban Spatial Policies and the Right to the City: Institutional Ethnography of subalterns Urban Neighborhoods, *journal of Sociology of Culture and Art*, 2(3). (in persian)
- Blackmar, E. (2005). *Appropriating 'the Commons': The Tragedy of Property Rights Discourse*. In Low, S. and Smith, N. (Eds.) *the Politics of Public Space*, New York: Routledge.
- Boano C, Garcia Lamarca M and Wade A. (2014). Deconstructing and recalibrating urban design in the global south, in *Explorations in Urban Design* Edited by Marhew Carmona, Routledge
- Bottomore, T. (1983). *A Dictionary of Marxist Thought*. Oxford: Blackwell
- Brenner, N (2009). What is critical urban theory?, *City: analysis of urbantrends, culture, theory, policy, action*, 13:2-3, 198-207
- Brenner, Neil. (2017). What is critical urban theory? (Translated by Aidin Torkameh), *space and dialectic journal*, 5. (in persian)
- Bronner. S Eric. (1994). *Of Critical Theory and Its Theorists*, 1st Edition–London: Basil Blackwell
- Burnet, John. (2005). *Early Greek Philosophy*. 3rd. A & C Black. London
- Caporaso, James & Levine. David. (2008). *Theories of political economy* (Translated by Mahmoud Abdollahzadeh). Tehran: Sales publication. 1th edition. (in persian)
- Carmona, M. et.al. (2000). *Value of Urban Design*, Commission for Architecture and the Built Environment
- Cassirer. E. (1944). *An Essay on Man, An Introduction to a Philosophy of Human Culture*, Yale University Press
- Castells, M. (1983). *The City and the Grassroots, a Cross-Cultural Theory of Urban Social*, University of California Press
- Castells, M. (1972) [1977]. *The Urban Question: A Marxist Approach*, The MIT Press
- Castells, M. (1978). *City, Class and Power*. London; New York, MacMillan; St. Martins Press
- Castells, Manuel. (2006). *The Information age; The rise of the network society* (Translated by Ahmad Aligholian & Afshin Khakbaz). Tehran: Tarh-e-no publication, 2th edition, (in persian)
- Chardonnet, E. (2003). *The History of Unitary Urbanism and Psychogeography at the Turn of the Sixties*, lecture notes for a conference in Riga Art + Communication Festival, May 2003
- Chilcote, Ronald H. (2017). *Theories of comparative politics: the search for a paradigm reconsidered* (Translated by Vahid Bozorgi & Alireza Tib). Tehran: Rasa publication, 6th edition. (in persian)
- Clark, Barry. (2017). *Political economy: a comparative approach* (Translated by Abbas Hatami). Tehran: Kavir publication. 3th edition. (in persian)
- Craib, Ian. (2014). *Modern social theory: from parsons to Habermas* (Translated by Abbas Mokhber). Tehran: Agah publication. 1th edition. (in persian)
- Creswell, John W. (2016). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (Translated by Alireza Kiamanesh & Maryam Danay Tous). Tehran: Jahad daneshgahi publication, 4th edition. (in persian)
- Cuff, D. (2003). Immanent domain – pervasive computing and the public realm, *Journal of Architectural Education*, 57(1): 43–49.
- Cuthbert, A. (2003). *Designing Cities: Critical Readings in Urban Design*, Wiley
- Cuthbert, A. (2006). *The Form of Cities: Political Economy and Urban Design*, Wiley
- Cuthbert, A. (2011). *Understanding Cities Method in Urban Design*, Routledge
- Cuthbert, A. (2014). Alphaville and Masdar: The future of urban space and form Design, in *Emergent Urbansim* edited by tigran Haas & KristEr Olsson, Ashgate Publishing limited

- Cuthbert, A.(1995). The right to the city surveillance, private interest and the public domain in Hong Kong, *Cities*, 12(5): 293–310.
- Dadashpour, H., & Yazdani, A. (2019). How to Read the Space? From Phenomenological to the Critical Reading of Space. *Urban Planning Knowledge*, 3(2), 1-14. (in persian)
- Debord, G. (1967) [2004]. *The Society of the Spectacle*, translated by Ken Knabb, Rebel Press
- Debord, Guy. (2016). *The Society of the Spectacle* (Translated by Behrouz safdari). Tehran: Agah publication, 3th edition. (in persian)
- Deleuze, G. and Guattari, F. (1987). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, translated by Brian Massumi, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Dovey K (1999). *Framing Places: Mediating Power in Built Form*, London, Routledge
- Edel, Matthew. (1997). *Urban and Regional Economics—Marxist Perspectives* (Translated by Fariborz Raisdana), Tehran: Ghatreh publication, 1th edition. (in persian)
- Ehsani.Kaveh. (2019). *The Built Urban Environment and the Formation of the Industrial Working Class* (Translated by Maral Latifi). Tehran: Shirazeh publication, 1th edition. (in persian)
- Florida, R. (2003). *The Rise of the Creative Class*, Melbourne: Pluto
- Ghanbarlou, abdollah. (2019). Criticism of neoliberalism from the perspective of the Frankfurt School, *Basic western studies journal*, 10(1). (in persian)
- Ghorbani, Mohammadreza. (1979). *Popular Political Economy*. Tehran: Peyvand publication, 1th edition. (in persian)
- Goonewardena, Kanishka. (2005). The urban sensorium: Space, ideology and the aestheticization of politics, *Antipode*, 37, 1, Blackwell Publishing Ltd/Inc. p.p 46-71
- Gordon, D. 1977. *Capitalism and the Roots of the Urban Crisis*. In Alcala and Mermelstein 1977
- Gottdiener, Mark. (2020). *The social production of urban space* (Translated by Aidin Torkameh). Tehran: TEHRAN URBAN RESEARCH AND PLANNING CENTER publication. 1th edition. (in persian)
- Habibi, S. M., Ameli, S. R., & Ashtari, D. (2019). The Space of the Flows and the Space of the Places, From Contrast to Interaction: Exploring the Effects of the New Technologies on the Characteristics of the Urban Space. *Urban Planning Knowledge*, 3(1), 109-124. (in persian)
- Hardin, G. (1968). *The Tragedy of the Commons*. In Baden, J. and Noonan, D. (Eds.) *Managing the Commons*, Indianapolis, IN: University of Indiana Press.
- Hardt, M and Negri, A. (2009). *Commonwealth*, Cambridge, MA: Harvard University Press
- Harvey D (1989). From managerialism to entrepreneurialism: the transformation in urban governance in late capitalism, *Geografiska Annaler Series B*, 71(1): 3–17.
- Harvey, D. (1979). *Social Justice and the City*, London: Edwin Arnold.
- Harvey, D. (1982). *The Limits to Capital*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Harvey, D. (1985). *The Urbanization of Capital*, John Hopkins University Press.
- Harvey, D. (2001). *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*, Routledge
- Harvey, D. (2003). *Paris, Capital of Modernity*, Routledge
- Harvey, D. (2006a). *The Spaces of Global Capitalism*, London: Verso.
- Harvey, D. (2006c). The political economy of public space, In S.Low & N. Smith (Eds). *The politics of public space*. pp. (17-34) Routledge. London
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*, London: Verso.
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*, VERSO London • New York
- Harvey, D.(2013). *On Why Struggles over Urban Space Matter: An Interview with Harvey*, by HibaBou Akar and NadaMoumtaz
- Harvey, David (2006b): *A Critical Reader*, Edited by Noel Castree and Derek Gregory, Blackwell
- Harvey, David. (2013). *The Importance of post-Capitalist Imagination* (Translated by Parviz sedaghat), www.pecritique.com. (in persian)
- Harvey, David. (2016). *The transformation in urban governance in late capitalism* (Translated by Iman Vaghefi), <https://meidaan.com/archive/22348>. (in persian)
- Harvey, David. (2018). *Why Marx's Capital Still Matters* (Translated by Rahman Bouzari), <https://barkhatbook.com/blog/post/57>. (in persian)
- Harvey, David. (2019). *Socialism and Freedom* (Translated by Hossein Rahmati), <https://pecritique.com/2019/10/12>. (in Persian)
- Herman, A. (2002). *The Scottish Enlightenment –The Scots' Invention of the Modern World*, London: Fourth Estate.
- Hess, C. and Ostrom, E. (2007). *Understanding Knowledge as a Commons: From Theory to Practice*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Hosseinali Nozari. (2005). *The Critical Theories of The Frankfurt School in social and human sciences*. Tehran: Agah publication, 1th edition. (in persian)
- Hubbard P (1996). Urban design and city regeneration: social representations of entrepreneurial landscapes, *Urban Studies*, 33(8):1441–62.
- Javanshir (Mizani, Farajollah). (2016). *Political economy; Mode of Production in Capitalism*. Tehran: Ferdos publication, 1th edition. (in persian)
- Judi Gollor, Poya, Zamanian, Rozbeh & Fathi, Hamid. (2015). Tracking the notion of justice in city and urbanization theories: critical urban theory and the theory of the right to the city. *Haftshahr journal*, 49-50. (in persian)
- Katznelson, I. (1976). *The Crisis of the Capitalist city: Urban Politics and Social control*. In W. Hawley et al., eds. *Theoretical Perspectives on Urban Politics*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice Hall

- Katznelson, I. (1982). *City Trenches: Urban Politics And The Patterning Of Class In The United States*, Chicago, The University of Chicago Press
- Katznelson, I. (1992). *Marxism and the City*. Oxford University Press.
- Knox, P.L. (1982). The social production of the built environment, *Ekistics*, 49 (295): 291–297.
- Kotányi, A. and Vaneigem, R. (1961). *Basic Program of the Bureau of Unitary Urbanism*, trans. K. Knabb. <<http://www.bopsecrets.org/SI/6.unitaryurb.htm>> (accessed 15 March 2009).
- Kumic, I. (2008). *Revealing the competitive city, spatial political economy and city brands*, Doctoral Thesis, Sydney University.
- Lefebvre, H. (1968) [1996]. *The Right to the City*, translated by Eleonore Kofman and Elizabeth Lebas from *Writings on Cities*, Blackwell Publishers Inc
- Lefebvre, H. (1970) [2003]. *The Urban Revolution*, translated by Robert Bononno, University of Minnesota Press
- Lefebvre, H. (1970). *Le manifeste différentialiste*, Gallimard
- Lefebvre, H. (1974) [1991]. *The production of space*, translated by Donald Nicholson-Smith, Wiley-Blackwell
- Lefebvre, H. (1979). *space: social product and use value*, in j. Freiberg, ed., *Critical Sociology: European perspective*, New York, Irvington Publishers
- Lefebvre, H. (2000). *Writings on Cities, Selected*, translated and introduced by Eleonore Kofman and Elizabeth Lebas, Blackwell Publishers Inc
- Lefebvre, Henri. (2016). *The survival of capitalism: reproduction of the relations of production* (Translated by Aidin Torkameh). Tehran: Tisa publication, 1th edition. (in persian)
- MadaniPour, A. (2014). *Creativity, Diversity and Interaction: Urban Space and Place-Making*. in *Emergent Urbanism* edited by tigran Haas & KristEr Olsson, Ashgate Publishing limited
- MalekpourAsl, B. (2019). *Rethinking About the Relationship between Urban Design and Planning: A Return to the Roots*. *Urban Planning Knowledge*, 3(2), 15-31. (in persian)
- Marcuse, P. (2009). *From critical urban theory to the right to the city, City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*, 13:2-3, 185-197.
- Marx, Karl. (2018). *The German ideology* (Translated by Tirdad Niki). Tehran: Ferdous publication, 1th edition. (in persian)
- Massey, D. (1994). *Space, Place and Gender*, Polity Press: Cambridge
- Massey, D. (2005). *For Space*. London: Sage.
- Metzger, J. (2014). *The Subject of Place: Staying with the Trouble*, in *Emergent Urbansim* edited by tigran Haas & KristEr Olsson, Ashgate Publishing limited
- Monbiot, G. (2012). *The Gaurdian Weekly*. 14 February 2012: 18
- Nagel, T. (1986). *The View from Nowhere*. New York: Oxford University Press.
- Nikitin, Petr Ivanovich. (2008). *The fundamentals of poliitca economy* (Translated by Naser Zarafshan). Tehran: Agah publication, 1th edition. (in persian)
- Norberg-Shulz, Christian. (2003). *Architecture: meaning and place* (Translated by Vida Norouz Borazjani). Tehran: Jan-e-Jahan publication, 1th edition. (in persian)
- Orueta, F.D. and Fainstein, S. (2008). *The new mega-projects; genesis and impacts*. *International Journal of*
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press
- Payne, Michael. (2003). *A dictionary of cultural and critical theory* (Translated by Payam Daneshjoo). Tehran: Markaz Publication, 2th edition. (in persian)
- Postone, M. (1993) *Time, Labor and Social Domination: A Re-interpretation of Karl Marx's Critical Social Theory*, New York: Cambridge University Press.
- Postone, M. (1999). *Contemporary historical transformations: beyond postindustrial theory and neo-marxism*, *Current Perspectives in Social Theory*, 19, 3-53.
- Poulantzas, N. (1973). *Political Power and social classes*. London: New Left Books
- Poulantzas, N. (1976). *Classes in Contemporary Capitalism*. London: New Left Books
- Purcell, M. (2013). *Possible worlds: Henri Lefebvre and the right to the city*. *Journal of Urban Affairs* 36, 141- 254 radicalphilosophy.com/commentary/longing-for-a-greener-present [accessed 28 February 2013].
- Rahmani, M., Azizi, M. M., & Nourian, F. (2019). *Finding the Roots of the Contemporary Problems of Tehrān Based On the Philosophical Hermeneutic Approach*. *Urban Planning Knowledge*, 3(3), 1-20. (in persian)
- Rancière J (2001). *Ten Theses on Politics*, *Theory and Event*, 5(3): 20.
- Ritzer, George. (2012). *Contemporary sociological theory* (Translated by Mohsen Salasi). Tehran: elmi publication. 17th edition. (in persian)
- Sadeghi Fasayi, Soheyla & Erfanmanesh, Iman. (2015). *Documentary Research Method in Social Scinence; strategy culture journal*, 8(29), 61-941. (in persian)
- Salehi Amiri, Seyd reza. (2007). *Cultural Concepts and Theories*, Tehran: Ghoghnoos publication, 1th edition. (in persian)
- Saunders, Peter. (2012). *Social theory and the urban question* (Translated by Mahmoud Sharepour). Tehran: Tisa, 1th edition. (in persian)
- Schmitt, Carl. (1932). *The Concept of the Political* (Translated by Yashar Jobrani & Rasoul Namazi). Tehran: Ghoghnoos publication, 2th edition. (in persian)
- Serres, M. (1995). *Genesis*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press
- Sharifzadegan, M. H., & Hosseinabadi, M. (2020). *The Role of Market and State in Spatial Urban Planning: From Confrontation toward Engagement in New Institutionalism*. *Urban Planning Knowledge*, 4(3), 1-18. (in persian)

- Sharifzadegan, Mohammad Hossein, Nedayi Tousi, Sahar. (2015). *Qualitative Research Methods in Development Planning*; Tehran: Shahid Beheshti University publication, 1th edition. (in persian)
- Sklair, L. (2005). The transnational capitalist class and contemporary architecture in globalizing cities, *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(3): 485–500.
- Slater, Don & Tonkiss, Fran . (2001). *Market Society: Markets and Modern Social Theory* (Translated by Hossein Ghazian), Tehran: Ney publication, 1th edition. (in persian)
- Smith, Robin. (2009). Aristotle's theory of demonstration. In *A Companion to Aristotle*, edited by Anagnostopoulos. Blackwell.
- Soja. E. (1989). *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. London: Verso Press,
- Soja. E. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Blackwell, 1 edition
- Soja. E. (2000). *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*. Oxford: Basil Blackwell,
- Soja. E. (2010). *Seeking Spatial Justice*, University of Minnesota Press
- Tafazzoli, Ferydoun. (1996). *A Hostoty of Economic beliefs*. Tehran: Nashr-e-Nay, 2th edition. (in persian)
- Tavakol, M. (1990). *Sociology of Knowledge: Theoretical Problems*. New Delhi: Sterling.
- Thrift, N. (1996). *Spatial Formations*. London: Sage Publications *Urban and Regional Research*. 32 (4), 759–67.
- Zali, N., Abizadeh, S., & Bagherinia, A. (2013). New urbanism and urban design: Tools for changing behavioral patterns of the citizens. *International Journal of Natural & Engineering Sciences*, 7(1), 31-36.
- Zali, N., Ebrahimzadeh, I., Zamani-Poor, M., & Arghash, A. (2014). *City Branding Evaluation and Analysis of Cultural Capabilities of Isfahan City*. *European Spatial Research and Policy*, 21(2), 213-234
- Zieleniec, Andrzej. (2017). *Space and social theory* (Translated by Aidin Torkameh). Tehran: elmi o Frahangi publication, 1th edition. (in persian)
- Zukin, S. (1996). *The Culture of Cities*, Cambridge MA: Blackwell.